

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

ÅRSSKRIFT

for gamle og nuværende elever fra

TØNDER STATSSEMINARIUM

ÅRSSKRIFT

FOR GAMLE OG NUVÆRENDE ELEVER FRA
TØNDER STATSSEMINARIUM

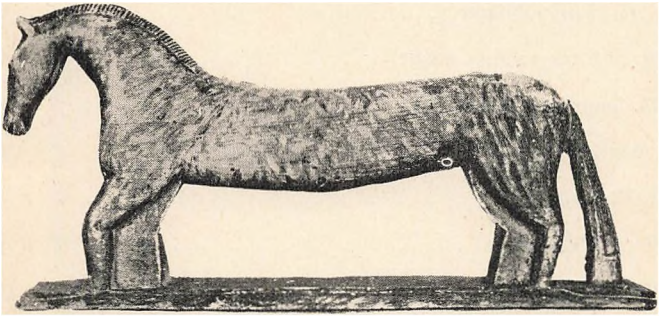

UDGIVET AF
TØNDRINGER-SAMFUNDET
NUMMER 12 · TØNDER 1954

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Seminarieforstander, dr. theol. *Asger Nyholm:* Fra arkiverne . 3

Skoleinspektør *Johannes Petersen:* Ny skole i Tønder 6

Seminarielærer *Frede Hansen:* Hvad skylder Gymnastikken Lindhard? 9

Seminarielærer, mag. art. *Sig. Schoubye:* Folkekunsten på Tønderegnen 18

Dimittenderne 1954 57

Tøndringer-Samfundets regnskab 58

Meddelelse fra formanden 59

Vore 25 års jubilarer 60

Svend Hansen: Året rundt 63

Th. Lauridsen: Siden sidst 65

Inden for murene 67

H. C. Albjerg 68

Horst Meesenburg 68

Hans Henriksen 69

To, der gik 69

Redaktion: *Th. Lauridsen,* Roskilde, og *Sig. Schoubye,* Tønder.

Omslagstegning: *Dagny Larsen.*

TØNDER BOGTRYKKERI - GUSTAV ROTHE

Asger Nyholm:

Fra arkiverne

Da Tønder Seminarium blev tysk i 1864, blev det delt i to afdelinger, en tysk og en dansk afdeling. Den sidste skulde uddanne lærere til de danske skoler i Nordslesvig. Den fik lov at bestå, indtil man gjorde skolerne i Nordslesvig tysksprogede. Så blev den lukket (1884). Sålænge der var to afdelinger på seminariet, var der også to elevforeninger. De tyske elever samledes i foreningen „Concordia", de danske i foreningen „Enigheden".

Der findes i seminariets arkiv et par protokoller fra den danske forening. Det fremgår heraf, at „Enigheden" holdt møde en gang om måneden i „Stadt Kopenhagen" (en gæstgivergård på hjørnet af Kogade og Vestergade). Foreningsaftenerne gik med foredrag, dilettantkomedie el. lign. Seminariedirektionen forlangte hvert år til påske at få en liste over de afholdte foredrag. En forening, hvori der ikke blev holdt foredrag (det galdt også „Concordia"), vilde øjeblikkelig blive ophævet. Der var bødestraf for at udeblive fra møderne eller komme for sent. „Det danske Rigsmaal er Foreningssproget", hedder det i statutternes § 8. Som sangbog benyttedes „Sabroes Sangbog". Den var autoriseret af seminariedirektionen. I 1882 eller 1883 udtalte dog seminariets direktor, L. H. A. Castens, betænkelighed ved, at denne bog blev brugt som foreningssangbog, „da der i denne fandtes ikke blot danske, men ogsaa antityske Sange. Han anbefalede derfor Foreningen at foretage et Udvalg af danske Sange og at fremlægge det for Direktionen, for at det kunde blive Forenings-Sangbog".

Kort efter denne oplysning finder man de nedenanførte afsluttende stykker i protokollen. De lader os følge de danske elevers vemodige oplevelser under afviklingen af den danske forening og den danske seminarieafdeling. (Det bemærkes, at 1. klasse betyder: afgangsklassen, og 3. klasse betyder: begynderklassen.) De er skrevet af „Enigheden"s sidste formand, Niels Peter Olsen. Han var født 19. december 1863 som søn af skomager Laust Carsten Olsen i Møgeltønder og Ane Margrethe f. Staff. Han var elev på Tønder Statsseminarium 1881-84 og blev derefter andenlærer i Bredebro til 1887. På grund af en episode med de preussiske myndigheder blev han så stillet overfor valget mellem at tage sin afsked eller lade sig forflytte til Bergenhusen i det sydligste Slesvig. Det var første gang, de preussiske myndigheder benyttede denne metode, som siden blev brugt oftere: at stille en lærer overfor valget mellem at tage sin afsked eller lade sig forflytte sydpå, når man var misfornøjet med hans nationale holdning. N. P. Olsen valgte at tage sin afsked. Han blev derefter kommunelærer og siden viceskoleinspektør i København, hvor han døde 3. februar1936. Han var gift med Jensine Iversen, datter af degn Jens Iversen i Brede. (Efter velvillig oplysning fra arkivar Iversen i Åbenrå.)

Den sidste tilføjelse stammer fra Iver Hansen Byriel. Han var f. 1860 i Branderup, blev dimitteret fra Tønder Seminarium 1886. Han blev lærer i Hjortvad ved Hygum 1886-88 og derefter i Vester Lindet ved Gram 1888-91. Også han

tog sin afsked, da de preussiske myndigheder vilde forflytte ham til egnen mellem Tønder og Husum. Han søgte til kongeriget og blev lærer i Ø. Vamdrup 1892.

„Tønder, 28de Maj 1883.

I nogen Tid havde Luften været mer end almindelig lummer, endelig i Dag faldt Lynet, der slog „Enigheden" ihjel. Uventet kom det hele vel ikke, men derfor er Bedrøvelsen dog ikke mindre. Hele Seminariet var kaldt sammen af Direktionen til at møde Kl. 6. Efter at den tyske Afdeling havde faaet nogle Næser for sit Foreningsvæsen, kom Turen til os og „Enigheden". Direktøren „beklagede", at han „maatte" lukke Foreningen. Han motiverede denne Handling med, at Foreningen bar et alt andet end „schleswig-holsteinsk" eller tysk Præg; tværtimod næredes vore fra de nordslesvigske Hjem medbragte „vrange" danske Sympatier gennem Foreningen, og hos dem, der ikke allerede ved Ankomsten til Tønder vare besværede med saadanne Sympatier, indpodedes de gennem Foreningen. Foreningen stod da i Vejen for vor Tilslutning til den tyske Kultur, og denne Hindring maatte han til Bedste for os skrinlægge. Tillige henpegede han paa de i Foreningens Sangbog indeholdte antityske Sange, som han mente vi nok brugte ved vore Møder; derved glemte han rigtignok, at der var en ny speciel Foreningssangbog under Udarbejdelse, hvad han ellers var vel vidende om. Sluttelig erklærede han ikke blot Enigheden, men ogsaa vore Klasseforeninger, Sangforeninger og Læseforeninger for ophævede. Derimod tillodes det os naadigst, at vi maatte slutte os til det tyske „Burschenschaft" Concordia. Ophævelsen har fremkaldt saavel Sorg som Harme, mest dog Harme. Blandt de ældre vil der vel vanskelig findes nogle, som følge Direktionens Indbydelse til den tyske Forening; men blandt de ganske unge turde der vel nok findes en og anden, der er ubefæstet nok til at gaa ind i Tyskernes Ledebaand. Saa længe de nordslesvigske Hjem, fra hvilke største Parten af Nordslesvigs Lærerstand udgaar, ere danske, vil Lukningen af Foreningen ikke føre til det Maal, som man har stræbt efter; maaske en eller anden kan drages over i Tyskernes Lejr, men Hovedstyrken vil forhaabentlig blive ved Sandheden. Skulde det imidlertid ske, at Seminariet her kom til at udklække Fortyskningsapostle, saa har Danskheden i Nordslesvig lidt et stort Tab, da „Enigheden" lukkedes.

„Enigheden" har i de 16 Aar, den bestod, holdt det Flag højt, under hvilket den løb af Stabelen; dette blev, rigtignok som en Dadel, udtalt af Direktionen ved dens Lukning; men den Dadel er er jo for os en Ros. Vi vil, haaber jeg, trods alt holde fast ved vort Haab. *P. Olsen, Formand.*

Paaske 1884 ophævedes den danske Afdeling ved Seminariet i Tønder. Første Klasse blev bestaaende som en Rest af Afdelingen; anden Klasse sloges sammen med Parallelklassen i den tyske Afdeling. Dette har dog ikke ført til noget Frafald i national Henseende. Derimod ere Nordslesvigerne i den ny 3die Klasse indtraadte i de tyske Foreninger og saaledes baade i og udenfor Seminariet prisgivne Fortyskningsbestræbelserne. Desværre vil vel kun faa kunne modstaa disse.

Bredebro, September 1884. *P. Olsen.*

I Foraaret 1885 ophævedes den sidste Rest af den danske Afdeling i Tønder. Nu ere alle, selv udpræget dansksindede Elever, Medlemmer af de tyske Foreninger. Samtidig oprettedes et nyt Seminarium i Haderslev. Udviklingen gaar vel saa nærmest i den Retning, at for Fremtiden sendes Eleverne fra Nordslesvig til Tønder for at germaniseres, medens Sydslesvigere og Holstenere sendes til Haderslev for at germanisere. Hermed sluttes antageligt Meddelelserne om de danske Seminarister i Slesvig.

Bredebro, Maj 1885. *P. Olsen.*

Af den sidste danske Klasse, 1883-86, blev de 12, som var blevet slaaet sammen med den tyske Parallelklasse, og som en kort Tid havde været Medlemmer af „Enigheden", ved med at staa *udenfor de tyske Foreninger i hele Seminarietiden. Ikke en eneste svigtede.* Efter Genforeningen overgik de 5 af dem i dansk Tjeneste, medens undertegnede siden 1892 var Lærer i Ø. Vamdrup paa Grund af, at Tyskerne vilde tvangsforflytte mig til de frisiske Egne.

Vamdrup, d. 3. Febr. 1933. *I. H. Byriel."*

Den 18. 12. 1880 havde medlemmerne af „Enigheden" stiftet en læseforening, der bl.a. skulde holde nogle danske blade, som f. eks. „Fædrelandet", „Dannevirke" og vittighedsbladet „Punch". Den 12. 2. 1881 blev det bestemt, at „ifald

den danske afdeling ved Tønder Seminarium engang gik ind (hvilket vi dog ikke haabe), skulle Bøgerne skjænkes til „Foreningen for Modersmaalets Bevarelse i Nordslesvig," som J. P. Junggreen var formand for. I en tilføjelse af P. Olsen hedder det så:

„Det var, da Foreningen opløstes, helt udelukket, at „Enighedens" Bibliotek kunde overlades Sprogforeningen; ingen af os turde træde i Forbindelse med denne, hvad enhver vil kunne forstaa. Ved et Møde, der holdtes i et Klasseværelse, blev det vedtaget, at de Bøger, som var Gaver (og det var de fleste), skulde gives tilbage til Giverne; Resten skulde sælges ved Auktion. Saaledes skete det da."

Johannes Petersen:

Ny skole *i Tønder*

Den 6. januar indvies en ny skole i Tønder, — byens første danske kommuneskole. Arbejdet har stået på i flere år, men er nu så vidt fremskredet, at bygningerne kan tages i brug efter nytår.

Skolen er beliggende i byens vestlige kvarter, — i firkanten mellem Esbjerg-banen, Strucksallé, Tved Plantagevej og Bargumsvejs forlængelse. Her ejer byen et større areal, således at skolen kommer til at ligge frit og åbent med god udenomsplads til skolehaver og idrætsplads.

Skolen fremtræder, — når den er fuldført, — som en stor og smuk trelænget rødstensbygning: med en treetagers hovedfløj med 26 klasseværelser, og på 2. sal med særfagslokaler til sang, tegning, håndgerning, geografi, naturhistorie og fysik. Næsten alle klasseværelser vender mod syd, så der bliver godt med lys og sol.

Hovedfløjen er over 100 m lang og præget af de lange gange, der er holdt i rød mursten. De to indgange er placeret i vinklen mellem hovedfløjen og de to sidefløje.

Østfløjen er lavere end hovedfløjen og rummer to gymnastiksale med tilhørende baderum og omklædningsrum. Den ene sal indrettes med balkon, den anden med skolescene.

Vestfløjen, der endnu ikke er bygget, skal rumme skolekøkken, sløjdsal, lærerværelse, kontorer, lokaler til skolelæge og skoletand-

læge, læsesal og et par lokaler til særundervisning, samt forhåbentlig en festsal.

De to sidefløje forbindes med en overbygget pergolalignende gang, samt hovedindgangen.

Skolegården bliver derfor en lukket gård, — ca. 100×60 m². For at den dog ikke skal virke som en gold asfaltørken, har man planlagt en del beplantning, således at pladsen om et par år, når træer og buske vokser til, vil virke både hyggelig og afvekslende. — Et par smukke drikkefontæner er også betænkt.

Bygningerne danner et harmonisk hele. — Med små midler har arkitekterne (Møller & Gjerrild, Århus) forstået at skabe en smuk virkning. — Enkel og pompøs virker facaden, og de lange gange giver skolen sit særegne, rolige præg, på samme tid strengt og dog lyst og venligt.

Indretningen og monteringen er gennemført efter det samme princip: det strengt hensigtsmæssige, — ingen overflødig luksus, men hvad der skal til, det er der, så skolen i alle måder må betragtes som en velindrettet skolebygning.

Hvert klasseværelse er monteret med indbyggede skabe, solide tomandsborde, med egeplade, Ejby-stole, to vægtavler, selvoprullende kort og radioanlæg. Nævnes skal også de gode lydforhold.

Særfagslokalerne er indrettet, som vi kun kan ønske det i dag. Især er der gjort meget ud af fysiklokalet, der er blevet indrettet i samarbejde med faginspektøren, og håndgerningslokalet, der er forsynet med skabe til hver elev og symaskine til hvert bord.

Nord for skolen ligger så sportpladsen, og syd for skolen er der plads til botanisk have og skolehave, ligesom der her kan foretages en udvidelse, om dette en gang skulle blive nødvendigt.

Skolen har været byens største byggeforetagende i mands minde, men der er også god brug for en ny kommunal skolebygning, og med byens udstrækning har det været naturligt at placere den i den vestlige bydel, modsvarende seminariets øvelsesskole, der er folkeskole for den østlige bydel.

Når dertil kommer, at aftenskolen, ungdomsskolen, handelsskolen, oplandets handelsskole, samt forskellige kursus skal have til huse her, vil man forstå, at skolen straks fra starten vil blive stærkt belagt

med undervisning: — en moderne sognegård i dette ords rummelige betydning.

For gamle elever vil et par ord om skolens korte historie måske være af interesse.

Kommuneskolen blev oprettet i sommeren 1946 — som en aflægger af seminariets øvelsesskole. På det tidspunkt var elevtallet efterhånden vokset så stærkt, at rammerne var sprængt, og det var da nødvendigt at oprette en skole til. Som forholdene lå, måtte det blive en kommunal opgave. I august startede man derfor med lokaler i den tidligere tyske mellemskole i Nørregade — „Aleksandrineskolen". — Byens øvrige skolebygninger — de gamle bygninger i Richtsengade — blev ved samme tid afstået til biblioteket og håndværkerforeningen. Her er der nu i dag i den ene bygning indrettet et smukt bibliotek, og i den anden en rummelig håndværkerskole. Skolen i Nørregade er siden blevet overtaget af justitsministeriet, der påtænker at indrette den til politistation.

Hr. Brejl blev udset til at lede den ny kommuneskole, men da han kort tid efter blev udnævnt til amtsskolekonsulent, nåede han ikke at blive udnævnt til leder af skolen. Fra Januar 1947 fik skolen sin egen faste lærerstab, og med årene er skolen vokset med et par lærere om året.

I 1948 blev skolen udbygget med eksamensafdeling, og i 1953 kunne vi dimittere det første hold realister. Allerede for flere år siden var elevtallet dog så stort, at Teknisk skoles lokaler måtte tages i brug til en del af klasserne. Lærerne har således fristet en urolig tilværelse som løbedegne, — stadig på vandring gennem alléen. — Strengt har det ofte været, men med så meget des større glæde ser nu lærere og elever hen til snart at kunne tage de nye lokaler i brug.

Syv brydsomme, men lærerige år kan vi se tilbage på, men gennem årene har vi kunnet fæstne traditioner og arbejdsvaner, samle og samarbejde et lærerkollegium og specialisere os til bl. a. undervisningen i mellemskolen.

Ved indflytningen i den nye skole møder vi derfor ikke blot med en del erfaringer, — men også med forhåbninger og pretentioner af mangelund art: — alt dog samlet i det håb, at vi fagligt må kunne fæstne en standard, der står i samklang med de ydre rammer.

Frede Hansen:

Hvad skylder Gymnastikken Lindhard?

Den lingske Gymnastik kom til Danmark omkring 1884. I mange frivillige Foreninger fortrængte den ret hurtigt den „gamle danske", Højskolerne tog den op, og mange ansete Skolemænd viste den varm Interesse.

Omkring Aarhundredskiftet blev den officielt indført i den danske Skole, fordi den havde store Fordele fremfor den gamle: Den kunde tilrettelægges for alle, saa ogsaa de ringe udrustede fik Udbytte, og frem for alt blev den baaret frem af Talsmænd med glødende Ildhu. De var fuldt og fast overbeviste om, at den som Traditionen hævdede var *videnskabeligt underbygget.*

Den særprægede, ildfulde *Digter* og Gymnastikentusiast Pehr Henrik Ling (1776—1839), Medlem af „de aderton", havde skabt et Gymnastiksystem, hvis Synspunkter brød afgørende med tidligere Tiders, idet han hævdede, at *Gymnastikken skulde bygges op paa Kendskab til det menneskelige Legeme.* — Derfor studerede han Anatomi m. m., men at han ikke selv var tilfreds med Resultatet, viser en Udtalelse af ham fra 1834 i et Brev til Sveriges Gymnaster: „Jeg beder Gud, at fremtidige Læger og Opdragere maa, den ene efter den anden, forbedre og udvide disse mine Forsøg".

Efterhaanden som Tiden gik, blev hans Efterfølgere og Videreførere saa sikre paa, at som det en Gang var lavet, var det urørligt, og Myten om det „videnskabeligt underbyggede", fik et saa fast Hold i Tilhængerne, at de ikke kunde tænke sig, at det overhovedet kunde betvivles.

Nu gjaldt det om at faa det blot endnu stærkere slaaet fast, derfor maatte det ind ved Universitetet som Fag. Der skete for Danmarks Vedkommende 1909, da Lægen Johs. Lindhard blev ansat som Lærer i Anatomi og Gymnastikteori ved Københavns Universitet.

Lings Ønske, at Gymnastikken skulde bringes i nær Tilknytning til Naturvidenskaberne blev hermed Virkelighed, — nu og først nu kunde det Arbejde begynde, der kunde give fastere Grund at arbejde ud fra. Derimod gik det ikke saa godt med at faa de overleverede

Dogmer gjort bevisstærke. Det viste sig efterhaanden, at der var meget lidt Realitet bag dem.

Om Lindhard selv følgende: f. 1870, Købmandssøn, i Handelslære, Soldat, Løjtnant 91, Student 93, cand. med. 98, Læge i Grønland 99, Reservelæge ved Middelfart Sindssygeanstalt 1900, praktiserende Læge i Karise 02—06. Læge og Fysiolog ved „Danmarksekspeditionen" til Grønland 06—08, Assistent ved Finsen Instituttets Laboratorium 08—15, Lærer ved Universitetet 1909, Censor ved medicinsk Embedseksamen i Anatomi 15—21, Dr. med. 1914, Docent 15, Professor 17, Leder af Universitetets gymnastikteoretiske Laboratorium fra dets Oprettelse 20—35, Forstander for Statens Gymnastikinstitut 30—38, Medlem af det kgl. danske Videnskabernes Selskab 1925 —, død 1947.

Lindhard var en fremragende Begavelse, en skarp Iagttager og en hensynsløst redelig Forsker. Han blev i den gymnastiske Verden et Stridens Tegn. Det Laboratorium, han blev Leder af, blev i høj Grad præget af, at det var et *Forskningslaboratorium*, der ikke alene tog sig af at efterforske Grundlaget for de kendte Øvelser, men tog det som en væsentlig Opgave at udføre grundlæggende videnskabelig Forskning. — Paa dette Omraade bragte Lindhard Laboratoriet frem til at være blandt de førende i Nordeuropa.

Hans Opgave var at give Studenterne Undervisning i Anatomi og Gymnastikteori. I Begyndelsen var Forholdene saa smaa, at der ikke var aabnet Stillingen nogen direkte Mulighed for videnskabelig Forskning. Senere blev der gode Forhold og Lokaler i „Rockefeller-Instituttet", men forinden maatte han selv se at skaffe sig Arbejdsplads til Undersøgelser og Forsøg. De første eksperimentelle Forsøg gik ud paa at klarlægge Regulationen af Aandedrættet og bragte Kendskab til hidtil dunkle Forhold, senere kom Samarbejdet med Nobelpristageren August Krogh, og her drejede det sig blandt andet om Bestemmelsen af Arbejdsydelser ved haardt legemligt Arbejde: Hjerte- og Lungevirksomheden etc. — Videre førte dette med sig Undersøgelser af Muskelfibrenes Bygning og Arbejdsmaade m. m.

Paa disse og andre Omraader udfandt han bedre og sikrere Undersøgelsesmetoder og skabte sig herigennem internationalt Ry. Alt dette spillede ingen eller kun ringe Rolle for den jævne Gym-

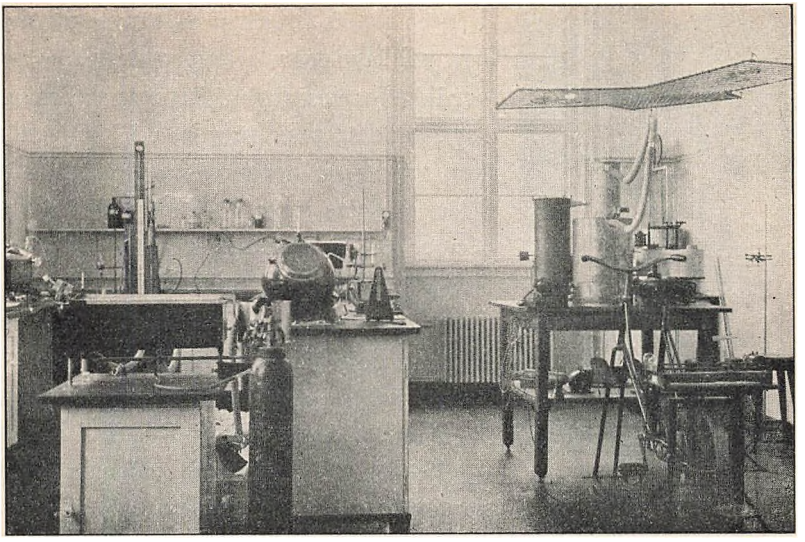

Fra Universitetets gymnastikteoretiske Laboratorium. Værelset, hvor Arbejdsforsøgene bliver udført.

nastikleder. For ham stod Lindhard ofte som den store Nedbryder af de gymnastiske Idealer, man var blevet opflasket med paa Kursus af kortere og længere Varighed.

Der var Retstillingen og en hel Del dermed beslægtede Forhold. Ved en fin Holdning havde man tidligere forstaaet en noget overstrakt Stilling med stærkt hvælvet Brystkasse, indtrykken Bugvæg og godt tilbagetrukne sænkede Skuldre. Den skulde oven i Købet være særlig sund. Heroverfor gør Lindhard opmærksom paa, at den gamle Ling i sine Tegninger havde en helt anden Opfattelse af Retstillingen: en rank, men fri Stilling, hvor Armene hang frit ned langs Legemets Sider, Fingrene *ikke* strakte, men let bøjede, som naar man staar i fri staaende Stilling. Denne Stilling hævdede L. var meget nærmere Idealet, end den gængse var det. Det var P. H. Lings militære Efterfølgere, der havde skabt denne Stilling (der kendetegnedes ved: Brystet frem, Maven ind og Skuldrene tilbage! — Altsammen Ting, der var forkerte).

Den gamle Opfattelse hævdede, at man skulde udrette Rygsøjlens Brystdel og derigennem give Mulighed for en hvælvet Brystkasse, der igen skulde give større Arbejds„frihed" for Hjerte og Lunger.

Skolepigeretstilling (ca. 1925).

L. paaviste, at dette var galt og sagde det lige ud. Han gjorde opmærksom paa, at der ikke forelaa noget i Retning af Undersøgelser, der kunde antyde, at Gymnastikken var sund, derimod kunde det fastslaas, at den i visse Tilfælde kunde gøre Skade. Og L. krævede en stærkt udtalt Forskel paa Børnegymnastik og Voksengymnastik og igen paa Gymnastik til større Piger og Drenge og Kvinder — Mænd. Den tidligere Opfattelse af Dagsøvelsesskemaet var, at det skulde følges til Punkt og Prikke, det var ogsaa videnskabeligt underbygget og det maatte ikke ændres. En ældre Gymnastiklærerinde, der i 1912 havde ledet Gymnastik paa Als, fortalte mig engang, at hun en Aften, da hun gik hjem fra Gymnastik, pludselig kom i Tanker om, at hun havde glemt en Sidebøjning først i Dagsøvelsen, og hun havde været ulykkelig over det, for — som hun sagde — „nu havde den Time været fuldstændig spildt, hvis den da ikke paa Grund af Forglemmelsen havde gjort Skade". Man var fra Uddannernes Side efterhaanden naaet saa vidt, at man mente at kunne „indtage" en gymnastisk Øvelse, som man indtager en Dosis amerikansk Olie og med samme Sikkerhed for Resultatet. Lindhard gjorde opmærksom paa, at Dagsøvelsesskemaet kun er en praktisk Huskeregel, der skal være Lederen en Hjælp og ikke en Hemsko.

Undersøgelserne angaaende Aandedrættets Funktion viste en meget fintmærkende Regulation. At gribe ind i den med dybe Aandedrag paa Kommando betegnede han som værende lig med, om man med en stor Knibtang vilde forsøge at regulere et fint Armbaandsur, — man vilde i heldigste Tilfælde kun kunne bringe Forstyrrelse.

Disse „Kætterier" og meget mere af den Slags — som vi finder ganske selvfølgelige nu — rejste en Storm af Forbitrelse mod Lindhard. Ikke alene i Danmark, men ogsaa i Sverige, hvor kun ganske enkelte gav ham Ret. En fremtrædende svensk Gymnastikdirektør krævede (ca. 1916), at Videnskabsmændene skulde sætte positive

Ting ind i Stedet for hver Øvelse, de kasserede. Hertil svarer Lindhard: „Der er hermed rejst et principielt Spørgsmaal", „men naar en af de Gymnastikfolk, der har vist mest Forstaaelse af videnskabelig Forsknings Betydning for Gymnastikken og aldrig har vist sig helt upaavirkelig i klippefast gymnastisk Dogmetro, er i saa høj Grad desorienteret, da maa der for en Gangs Skyld tages til Genmæle. Den, der analyserer en Humbugsmedicin og offentliggør dens Sammensætning, har gjort et positivt samfundsnyttigt Arbejde; den, der ud fra videnskabelige Forudsætninger sønderflænger det gymnastiske pseudovidenskabelige Vrøvl, gør maaske Samfundet en lige saa stor Tjeneste." Svenskeren havde fordret klare Beviser. Lindhard siger, at hvad hjælper Bevis, naar de, der skal modtage det, ikke har Forudsætninger for at kunne se, om det er rigtigt eller galt. Man møder ofte den Opfattelse, at naar en Læge eller en Professor udtaler sig om et eller andet, saa staar man overfor en videnskabelig Udtalelse. Ja, en Udtalelse af den „Indiske Kejsers Livlæge" er selvfølgelig helt ufejlbarlig. — For at vise det urigtige i en saadan Paastand fortalte Lindhard engang følgende: I hans Barndom var Præsten ude at læse op i et Forsamlingshus. En Komedie af Holberg. Paa Hjemturen spurgte Præsten sin Kusk om, hvad han syntes om det, og Jens svarede: „Jeg kunde næsten ikke lade være med at grine, men det var jo Guds Ord!" Han gik ud fra det som givet, at naar Præsten talte, saa var det Guds Ord. Mange mener aabenbart, at naar Professoren taler eller skriver, saa er det Videnskab, og ud fra denne forkerte Forudsætning til det skrevne eller talte, stiller man Fordringer, som er ganske uberettigede. „Jeg (L.) har efterhaanden skrevet mange videnskabelige Afhandlinger i mit Fag, som Regel *eksperimentelle Afhandlinger.* Om disse gælder det, at alt skal dokumenteres ved Hjælp af Tabeller og Kurver, eventuelt Forsøgsprotokoller. — Saadanne Afhandlinger er kun bestemt for Fagfæller. — I *Haandbøger* giver man en objektiv Fremstilling af Metoder og Teorier. Her bestaar Dokumentationen i Litteratur-

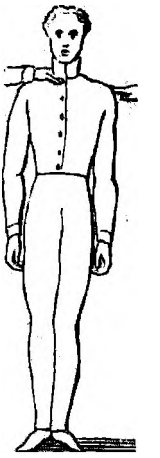

Retstilling tegnet af P. H. Ling selv (1834).

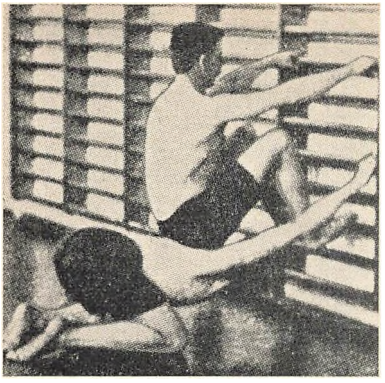

Formaal: Udretning af Brystsøjlen, skrap. Bruges ikke mere.

henvisninger, der maa være saa omfattende som muligt. — Men i *Lærebøger* dokumenterer man ikke, og man citerer kun undtagelsesvis den faglige Litteratur. I Lærebogen siger man sin *personlige Mening* om de Spørgsmaal, man behandler. Det siger sig selv, at denne er underbygget i saa stor Udstrækning som muligt og med Eksperimenter og Litteraturstudier. Det maa Læseren gaa ud fra som givet, og hvis man ikke i saa Henseende har den fornødne Tillid til en Forfatter, kan man lige saa godt lade være at læse hans Bøger. Det er en ærlig Sag, men anderledes kan det ikke blive. Og vil man ikke nøjes med Forfatterens Uddrag, saa maa man gøre sig den Ulejlighed selv at gaa til Kilderne, og saa maa man ofre det Arbejde, som dette vil koste. Viser det sig saa, at Forfatteren har begaaet væsentlige Fejl, ja, saa kan man skælde ud, ellers maa man anstændigvis tie stille."

Paa Lings Institut i Stockholm havde man ogsaa Uddannelse i Sygegymnastik. — Herhjemme begyndte „Bevægelsesgymnastikken" fra flere Hold. Den Retning, som Bukh udformede, „primitiv Gymnastik", havde et stærkt Indslag af sygegymnastiske Øvelser. Den var vokset frem gennem Arbejde med voksen Ungdom, der ofte stærkt var præget af Slid. Disse Øvelser fandt adskillige Steder udstrakt Anvendelse i Børnegymnastikken.

Dette gik Lindhard stærkt imod: „Det er muligt, at saadanne Øvelser (passive Spændbøjninger) kan have Betydning i Sygegymnastikken eller ved den ortopædiske Behandling af Individer med Rygradsdeformiteter; men det maa stadig hævdes paa det bestemteste, at den sygegymnastiske Behandling af Enkeltmand tilhører Lægevidenskaben og bør ledes af ortopædisk uddannede Læger. — Normale Børns Rygge skal have de normale Krumninger, og navnlig Dorsalkyfosen (Buen bagud i Brystrygsøjlen) skal ikke mobiliseres, Gymnastiklærerens Opgave er at skaffe sunde Børn en alsidig

Motion — og derigennem at lære dem at beherske deres Bevægelsesapparat, og tillige at udvikle hos Eleverne de oftere nævnte psykiske Egenskaber: Lydighed, Orden, Mod o. s. v. Han *maa ikke* være Kvaksalver, og han *kan ikke* være Læge. Derfor betegner Anvendelsen af Øvelser som passive spændbøjninger et utilladeligt Misbrug af Børnene." Ofte har man hørt det fremført, at Lindhard kun var negativ, kun brød ned. Citater viser at dette ingen Steder hører hjemme. Lindhard var tværtimod overvejende positiv. *Han har præget Synspunkterne for Gymnastikundervisningens Maal som ingen anden, og hans Indflydelse rækker langt ud over Europas Grænser.* Amerikanske Studenter trænede allerede for mange Aar siden efter de Retningslinier, som Lindhard & Krogh gennem Forsøg var naaet frem til o. s. v.

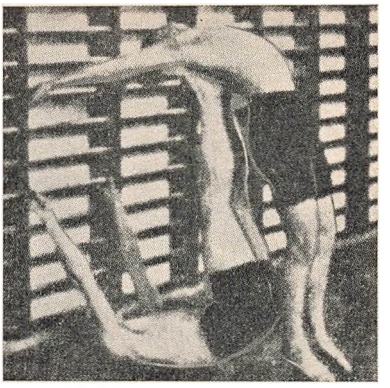

Spændbøjning (passiv).
Opfundet af en Lærer under Arbejde med 11-13 Aars Drenge. Den værste, forlængst „afdød" i Børnegymnastik.

For Kvindegymnastik opstillede han allerede i *1914* følgende Retningslinier: „Kvindegymnastik skal ikke lægge an paa en kraftig Udvikling af Skeletmuskulaturen. Den skal navnlig helt undgaa alt for pludselige stærke Anstrengelser, og den skal tage tilbørligt Hensyn til de i mekanisk Henseende svage Partier af Kvindelegemet. Kvinder bør ikke gymnasticere under Menstruationen.

Kvindegymnastikken skal overholde den særligt kvindelige Bevægelsesform, ikke skarpe og markerede Bevægelser men jævne og plastiske. Stillingerne skal være rene og smukke, men ikke have Præg af den koncentrerede Energi, som udmærker Mandens. Bevægelser og Stillinger skal varieres saa meget som muligt og kan varieres mere end i Mandsgymnastik. Kommandoordene skal ikke være skarpe og inciterende, men mere virke som Vejvisere for Eleven. Kvinder skal undervises i Gymnastik af Kvinder." — „Skal Mænd undervise Kvinder i Gymnastik, maa det i alt Fald fordres, at de

virkelig har godtgjort at sidde inde med fornøden Indsigt, fornøden Takt og Forstaaelse."

Den finske Gymnastikpædagog Elli Bjørksten skrev i Forordet til sin Bog „Kvinnogymnastik" 1918: „I gymnastikteoretisk Henseende har Professor ved Københavns Universitet J. Lindhards Arbejde: Den specielle Gymnastikteori, tjent mig som Hjælp og Vejledning."

Og Kvindegymnastikkens Reformator herhjemme, Agnete Bertram skriver i Forordet til „Hjemmegymnastik": „Stødet til mit selvstændige Arbejde med disse Problemer fik jeg som Elev af Professor J. Lindhard".

Følgende Retningslinier for Drengegymnastik skrev Lindhard paa min Anmodning til „Drengegymnastik" 1935:

„Der skal være Fart i Drengegymnastik. Det er for tidligt at støbe Drengen i en bestemt Form. Anvend derfor ikke komplicerede formgivende Øvelser, der kræver længere Forklaringer og Rettelser, hvis de skal svare til Hensigten. Anvend rigeligt af Redskabsøvelser, Lege og Boldspil. Tag haandfast paa Drengene. De skal behandles som de Børn, de er, men saaledes, at de stadig ser Manden foran sig i det fjerne."

Der er siden 1920 udgaaet langt over 200 Afhandlinger fra Gymnastikteoretisk Laboratorium. De har alle haft Tilknytning til at udforme Gymnastik og Legemsøvelser i det hele taget, saa det saa nær som muligt kunde lade sig gøre at bringe dem i nær Tilknytning til „Menneskeorganismens Love", som Ling udtrykte sig. Dette Synspunkt, som har skaffet Ling en Plads blandt de største paa sit Omraade, har Lindhard været Banebryderen for kunde virkeliggøres nu. Hans Betydning for en sund Udvikling indenfor Legemsøvelser kan næppe vurderes højt nok. Der skal sluttes med et Svar, han i 1935 gav paa Spørgsmaalet om, *hvad man kan vente at opnaa ved Hjælp af Legemsøvelser, og hvad der bliver den praktiske Lærers Omraade:*

„Man skal tilstræbe, og man kan opnaa at gøre Eleverne stærke og kraftige, idet man opøver deres Muskler gennem systematisk stigende Muskelarbejde til større og større Ydeevne. Den kraftige Muskulatur vil da virke tilbage paa Skelettet, der ligeledes vil for-

øges i Masse, blive solidere, altsaa mere modstandsdygtig, ogsaa mod ydre Vold. Man skal paavirke Elevernes Holdning gennem et planmæssigt, detailleret Muskelarbejde, idet man stadig erindrer, at Ordet Holdning først og fremmest dækker over et æstetisk og ikke over et anatomisk Begreb. Man skal opøve den fornødne Smidighed i Leddene, hvor den maatte være for ringe, men stadig erindre, at Smidighed er som et tveægget Sværd, den kan lige saa let blive for stor som den kan blive for ringe. Man skal opøve Elevernes Nervesystem til at reagere hurtigt og præcist, vække deres Opmærksomhed og lære dem at koncentrere den i bestemte Retninger. Man skal ved at stille Eleverne overfor uvante Situationer vænne dem til ikke at tabe Hovedet, men at handle hurtigt og hensigtsmæssigt, og man skal vænne dem til ikke at lade sig anfægte af eventuelle Stød og Knubs. Man skal sørge for gennem Øvelse at lære Eleverne den rette Tilpasning til Muskelarbejdet af Aandedræt og Hjertevirksomhed og stadig erindre, at her drejer det sig ikke om at fremtvinge en Merydelse, men det gælder om Tilpasning, Tilpasning og atter Tilpasning. Man skal lære Eleverne Renlighed med deres Person og med deres Klæder, man skal lære dem at optræde utvungent og samtidig høfligt overfor Lærere og elskværdigt overfor Kammerater, og man skal sidst, men ikke mindst sørge for, at Eleverne forlader Gymnastiksalen eller Øvelsespladsen glade og fornøjede.

Dette er den praktiske Gymnastiklærers selvstændige Opgave; den, der maatte finde den for ringe, har næppe forstaaet dens Rækkevidde."

Sigurd Schoubye:

FOLKEKUNSTEN

PÅ TØNDEREGNEN

Det område, som benævnes Tønderegnen, og for hvis folkekunst der i det følgende skal gøres rede, svarer til det i 1920 oprettede Tønder amt og det preussiske Kreis Tondern. Det nuværende Tønder amt omfatter foruden de tre gamle gestherreder, Tønder-, Højer- og Slogsherred, Løherred (der indtil 1850 dels havde været et selvstændigt amt, dels hørt under Aabenraa) og Hvidingherred (der indtil 1920 hørte under Haderslev). Ved grænsedragningen i 1920 fraskiltes Kærherred, Viding- og Bøkingherred (de to marskherreder), samt øerne Amrom, Før og Sild, der havde haft Tønder som administrationscentrum. Fra den tidlige middelalder har disse områder været brydningsfelt mellem jysk, frisisk og nedertysk kultur, og de forsøg der navnlig i 1500-tallet fra statsmagtens side gjordes for at forene disse tre kulturer til en territorial enhed, fik sin særlige betydning for Tønder by, hertugdømmets næstældste, som blev administrativt og kulturelt centrum. Dette i forbindelse med at bønderne på Tønderegnen (specielt i marskherrederne og i de kongerigske enklaver) indtog en socialt begunstiget stilling er grundlaget for en tingskultur, som i sig har optaget moder og skikke udefra i en grad man ellers ikke kender uden for byernes område, og det forklarer hvorfor der for folkekunstens vedkommende ikke lader sig trække faste grænselinjer, hverken mod nord (hvor man finder fællestræk helt op til Ringkøbing) eller mod syd (hvor den frisiske kultur rækker langt ned i det holstenske), og det begrunder anvendelsen af betegnelsen Tønderegnen til forskel fra det politisk betonede Vestslesvig, som i nord afgrænses af Kongeåen, i syd af Ejderen.

Når man almindeligvis ser folkekunst betegnet som bondekunst, gælder denne definition ikke ubetinget for Tønderegnen, bortset fra at de vidnesbyrd der er bevaret om den, i det store og hele

stammer fra landsbyerne. I selve Tønder by har man i løbet af 1800-tallet radikalt skiftet indboet ud og anskaffet nye industriprodukter, mens en tilsvarende udvikling først er fuldbyrdet på landet i de sidste 50 år. Men der er næppe nogen grund til at antage at forskellen på hjemmenes indretning i Tønder by og på landet uden for har været så forfærdelig stor, når bortses fra den egentlige højerestandskunst hos byens embedsmænd, og fra inventar som har haft speciel anvendelse i det ene eller det andet område. En betydelig indtægtskilde for byen var i øvrigt osse den uden for liggende bymark, som hver af de egentlige borgere havde deres andel i.

Folkekunsten er en rent funktionalistisk kunstform, d. v. s. at den kun træffes i forbindelse med genstande, der *i forvejen* har en funktion. Den har således sin afgrænsning i forhold til sit stof og de former, stoffet muliggør. Dette har den tilfælles med den almindelige kunstindustri. Fælles er ligeledes grundlaget for de to kunstformers tilblivelse: trangen til udsmykning og den umiddelbare glæde ved den „skønne" form og for ornamenter og for farver. Men mens kunstindustrien råder over stoffer i ubegrænset mængde, og ikke mindst ædelmetaller, må folkekunsten holde sig til det lokalt givne, sten, træ, ler, ben, uld, hør o. s. v., og hvor kunstindustrien forudsætter en art kapitaliseret samfund, er folkekunsten i sin grundform baseret på husflidssystemet, d. v. s. at den oprindelig ikke er beregnet på videresalg, men kun til dækning af eget brug og selv hvor husfliden som i Tønder-området meget tidlig fortrænges i det væsentlige af håndværk og husindustri, er dens grundkarakter i stilmæssig henseende ikke forskellig fra husflidens.

Tønderegnens folkekunst er ikke almuekunst, men snarere provinskunst. Den indeholder stilelementer fra nordtysk, hollandsk og skandinavisk bykultur, som i forskellige mindre afgrænsede lokaliteter (øerne, marskherrederne, Ballum, Skærbæk-området) og på specielle genstandes område (gravsten, blomstermaling, træskærerarbejder, møbler, vævninger) forlenes med et egnssærpræg, hvorved den netop får karakter af folkekunst — i modsætning til stilkunsten, som ved sin internationalisme bevidst følger en norm, en „mode", for at tilfredsstille et kræsent, betalende publikum.

Med det nationale i moderne forstand har dette egnssærpræg intet at gøre. De anvendte motiver forefindes altid i en eller anden beslægtet form i det øvrige Europa, en lighed der ikke alene fremkommer som følge af tradition og hang til efterligning, men af en almenmenneskelig gestaltningsfaktor.

Stilmæssigt er folkekunsten altså efterklang, og den absorberer former, som længe har præget stilkunsten, men den gør det på forskellig måde. For Tønderegnens vedkommende kan vi særlig intenst iagttage forholdet til de traditionelle stilformer, fordi forbindelsen med de nordeuropæiske kulturcentrer var så levende her. — Mens renæssance og (i mindre grad) barok, og senere empire, er de dominerende stiltræk i landets øvrige folkekunst, spiller både gotikken, og senere rokokoen, en stor rolle i vor folkekunst. Men folkekunstens skaber står i et mærkeligt anakronistisk forhold til de stilformer han anvender. Han benytter uden princip former, som længst er gået af mode, og kan endog kombinere to eller tre forskellige stilarter til en ny helhed. Hyppigt forgroves forlægget, hvis det ikke direkte misforstås. Hvor altså stilkunsten er konstrueret over en idé, et princip, er folkekunsten skabt direkte på traditionen uden organisk sammenhæng med det princip, der umiddelbart er forlæg for dets skaber.

Folkekunsten er da yderligere karakteristisk ved sin abstraktion. Hvad den benytter af naturalistiske motiver — og det er meget — stiliserer og geometriserer den. Genstandens givne form bestemmer ornamentets retning og form og tvinger det bort fra dets natur. Omend blade og blomster, dyr og mennesker tit nok anvendes som motiv, gengives de ikke som det de er, men som ornamentik, hvor der ikke tas hensyn til størrelsesforhold og sammenhæng, men hvor det blot gælder om at dække flader — og helst så effektivt som muligt. Trangen til symmetri er så stærk, at selv monogrammer (på kister) og citerede bibelsteder (på vævede rylagen) spejlvendes. Den ualmindelig rige anvendelse af årstal, monogrammer, ejernavne, skriftsteder og lign. som ornamenter er et karakteristisk træk mere for egnen. Figurkunsten er abstrakt. Figurerne er skematiserede lige som barnetegninger med frontal overkrop og ansigtet i profil. Størrelsesforholdet angiver aldersforskellen (gravstenene f. ex.).

Til trods for at man i folkekunsten kunne vente at finde udtryk for bondens intime forhold til naturen ved en mangfoldighed af forskellige naturmotiver, er dette langt fra tilfældet. Snarere forbavses man over den motivfattigdom den røber. Atter og atter går de samme motiver igen, livstræer, blomstervaser, stjerner, rosetter, ubestemmelige fugle og blomster, keruber, hjerter, ankre og kors, om man end må indrømme at fantasien i udformningen af disse stereotype mønstre er rig. Det tør formodes at denne vidtdrevne stilisering, som har sin ydre forklaring i manglende teknisk kunnen, skjuler en symbolverden med urgamle tabuforestillinger.

Farven er et uundværligt virkemiddel i folkekunsten, og den anvendes for det meste polykromisk, kontrasterende farver sættes ved siden af hinanden. Farveskalaen er lidet nuanceret: rødt, blåt og grønt, men aldrig med hoved-farvetonen. De udskårne egetræsgenstande fra 1500- og 1600-tallet forefinder vi gerne afvaskede. Af det beslægtede kirkeinventar får vi imidlertid — særlig efter de senere års renoveringer — et nogenlunde indtryk af den oprindelige farvevirkning, selv om overmalingen vel kan ha ændret farvetonen, så farverne virker mere afdæmpede og beherskede end de gjorde på tilblivelsestiden. Senbarokkens og rokokoens ret talløse, malede interiører og møbler skyldes uden tvivl professionelle. Den tekniske færdighed, der her udvises — fra Fanø i nord til Før i syd — peger hen på en malerskole. De polykromiske principper viger for koloristiske i marmorering og ådring på fyldinger, gesimser og dørkarme og i bibelske billeder og landskabsbilleder i paneler og fyldinger.

Før reformationstiden med renæssancens og humanismens nye samfundsordning, som uddybede skellet mellem „dannet" og „udannet", mellem by og land, forefindes ingen folkekunst i gængs forstand. Først på denne tid skabes den moderne hustype med bilæggerovne og vinduesruder af glas og flyttelige møbler, forudsætninger for varme og lys og bekvemmelighed.

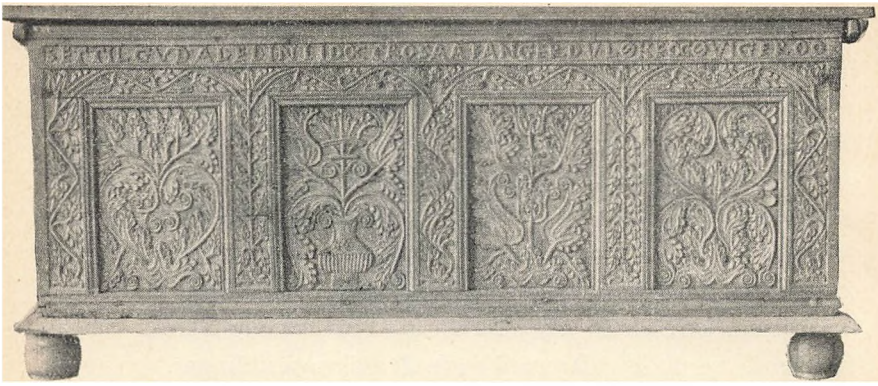

Fig. 1. Egekiste fra Emmerlev. Tønder Museum. Beslægtede kister i Flensborg Museum (fra Skærbæk og Sønderby på Rømø), i Landesmuseum i Slesvig, i Hjørring Museum, i Fredensborg Museum, samt nogle i privateje. De fleste af dem mangler soklen og skrålisten.

Det felt, hvor Tønderegnens folkekunst har nået størst berømmelse, er *træskærerkunsten*. Takket være materialets holdbarhed er den overleveret os i så rigt mål at vi i detaljer kan iagttage hvordan senmiddelalderlige stilformer gradvis blandes op i den tidlige renæssance på den for folkekunsten ejendommelige måde. Med Ribe som centrum forefinder vi et sammenhængende stilområde, der — som påvist af Chr. A. Jensen i hans berømte afhandling om snedkere og billedsnidere i Danmark 1536-1660 — i det store og hele svarer til Ribe stift, og som i området nord for Kongeåen er fortrinsvis repræsenteret med en række *kirkelige* arbejder (prædikestole, degnestole og stolestader) og i syd med fire *profane* møbeltyper i eg: kisten, femdørsskabet, skabsbordet og bordet.

Fra Rømø kendes to signerede femdørsskabe fra 1560'erne, det ene endnu i privateje på den plet det antagelig har stået i henved 400 år, det andet erhvervet af Dansk Folkemuseum på en auktion i Hamborg 1953*). Mesteren er *Bertel Snedker*, af hvem et tredje signeret skab fra Rejsby ligeledes forefindes i folkemuseet. Rømøs dokumenterede intime forhold til Ribe i dette tidsrum sammenholdt med de øvrige Ribearbejders stilmæssige overensstemmelse med Bertel-Snedkerarbejderne og de talløse øvrige fund af træskærerarbejder på Rømø bekræfter til overmål denne folkekunsts nord-

*) Se osse Sauermann: Verwaltungsbericht, s. 72.

Fig. 2. Skabsforside af Bertel Snedker fra 1564. Privateje. Rømø. De fire kendte Bertel Snedkerskabe har alle samme konstruktion. De fire maskesøjlers anbringelse er ens, mens fyldingernes motiver alene varierer.

syd-gående karakter. Om Bertel Snedker var Ripenser eller Nordslesviger vides endnu intet, men meget tyder på at han har været bosat i Ribe.

Hans arbejder kan betegnes som *det første stadium* i en ca. 100 år virkende nordvestslesvigsk træskærerskole. I hans fornemste arbejde, femdørsskabet i Juvre (figur 2), bemærker man dette stadiums mest karakteristiske prydværk, *foldeværket*, pergamentsornamentet, i en udpræget vestjysk form, hvor der i folderne er udsnittet hjerter,

Fig. 3a. Skabsforside af anonym mester 1582 fra Visby. Tønder Museum. På denne skabstype flyttes maskesøjlen altid ned imellem de nederste låger.

og hvor randene er udtungede i akantusformede flige, hvorved ornamentets oprindelige gotiske karakter brydes. Det mest særprægede Bertel Snedkertræk er anvendelsen af *tovsnoninger* som indramning af døre, fyldinger og maskesøjler, en ornamentering, som er kendt i Nordfrisland og i stiftets nordlige del (Hans Snedker). De øvrige stilelementer er renæssancens: *rudeværket*, *rosetten* og *maskesøjlen*,

Fig. 3b. Skabsforside af samme mester som fig. 3a fra Stenderup ved Toftlund. Ny Carlsbergfondets ejendom. Årstallet forvansket. Antagelig fra 1581. De øverste og nederste låger afkortede, og de oprindelige proportioner ændrede.

uden at disse dog ændrer skabets gotiske helhedsvirkning. Som ornamental overligger er anvendt inscriptionen: SET TIL GVD DIN LID OC TRO SAA FANGER DV LØK OC ØVEG ROO ANNO CHRESTI 1564 BERTIL SNEDKER, en prydform, som bibeholdes på samtlige skolens arbejder indtil 1650'erne. I Rejsby-skabet er oversætningen varieret til: SAA FANGER DV NOK Y ALLE DIN BOO, men Juvreskabets er den hyppigst forekommende af samtlige inscriptionsformer. I de to øverste låger er indsat et par

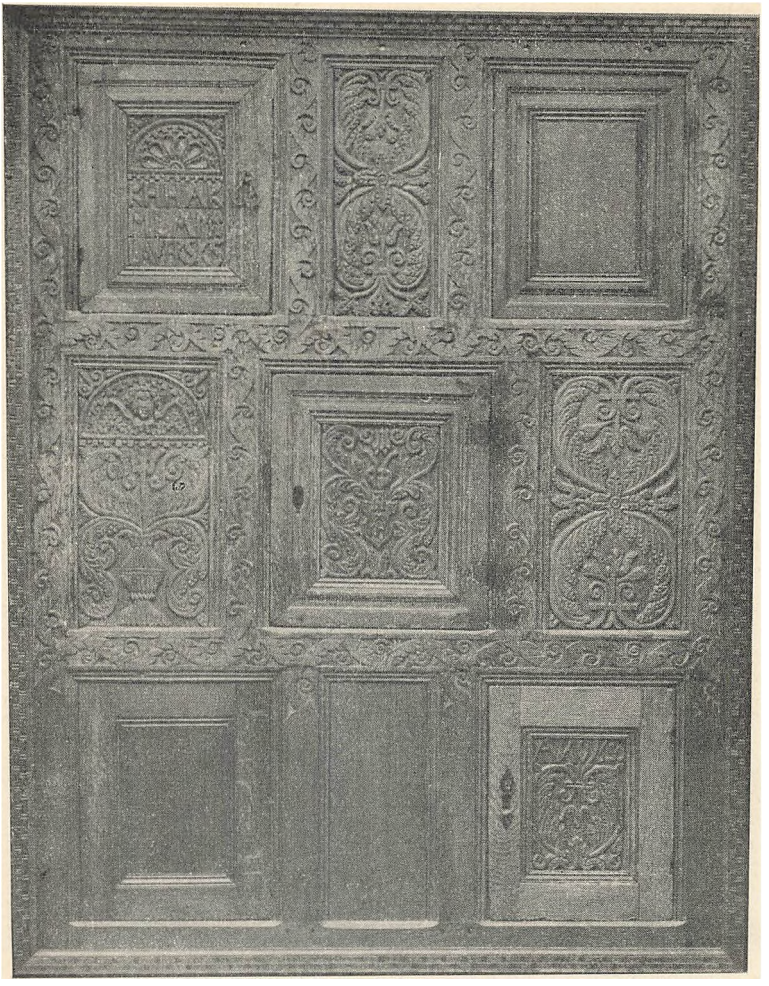

Fig. 4. Ufuldstændig skabsforside fra Skjoldager ved Gram 1620. Tønder Museum.

portrætfyldinger, som bringer en beslægtet i erindring; den stammer muligvis fra præstegården i Kirkeby, idet den har omskriften JENS GVNDESEN. Sognepræsten i tiden mellem 1554 og 1605 skal ha heddet Jesper Gundesen (Sønderjydske årbøger 1930), og selv om portrættet ingenlunde synes at gengive en præst, udelukker det ikke muligheden af at her er tale om et bestillingsarbejde til præsten, idet perioden ingen vægt lægger på egentlig portrætkunst. Men mens der på de signerede 3 skabe ikke er gjort brug af planteornamentik,

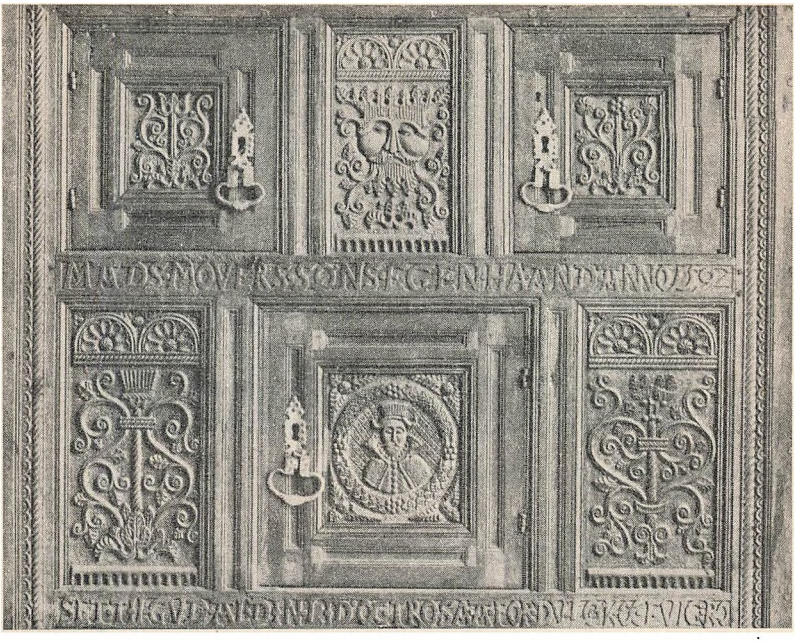

Fig. 5. Ufuldstændig skabsforside fra Hviding. Skåret af Mads Moversen 1593. Flensborg Museum.

træffer vi på denne og en beslægtet fylding i Flensborg museum de første spirer til det bladværk, som er centralornamentet i skolens andet og mere slesvigske stadium (ca. 1575—ca. 1620), og som efterhånden fortrænger foldeværket, der i visse tilfælde forvises til kistegavlene, mens stiliseret planteornamentik behersker møblernes front. Som fundament for ornamentet anvendes et accoladeformet (⌒) akantusløvværk (fig. 1, fylding 1-3-4, fig. 3a og 4 nederste dørfyldinger), men de to omtalte fyldingers bagsider, der osse er udskårne, har traditionelt foldeværk med Ribehjerter, forbundne med tovbånd. En dør fra 1700-tallet, erhvervet af Flensborg Museum fra Kommandørgården i Toftum, pendant til gårdens nuværende loftsdør (med fjernede fyldinger!), har to ved siden af hinanden anbragte fyldinger, den ene med bladværk og den anden med foldeværk. — Disse fire fyldinger, der er skåret af en snedker, der må have stået Bertel Snedker nær, danner sammen med nogle kirkelige arbejder: en alterbordsforside og stolestade i Døstrup, stolestade i Brede og degnestole fra Randerup og Mjolden (den sidste i Flensborg Mu-

Fig. 6. Lille kiste fra Randerup. Formentlig sent amatørarbejde. Privateje.

seum) og en monumental egekiste i tøndersk privateje, som angives at stamme fra Sejerslev, med foldeværk i gavlene, maskesøjler og halvmasker i fyldingerne, et overgangsstadium, i hvilket gotiske og renæssanceelementer stadig er sammenblandet som i Bertel Snedkers arbejder (i Døstrup-antemensalet fra 1572 er der gotisk stavværk i fem fyldinger, hvad man ellers sjældent træffer) men hvor et nyt ejendommeligt stilelement, *bølgeranken*, indgår. Denne bølgeranke, som er den 2. periodes sikreste kriterium, er fremvokset af gotikkens yndefulde *løvværk*, men mangler forlæggets luftige elegance,

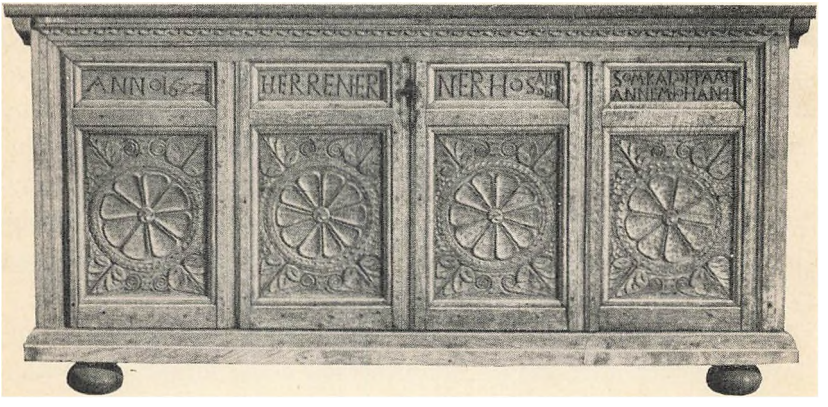

Fig. 7. Egekiste fra Ellum 1622. Tønder Museum. Uskolet arbejde. Kun rosetterne varierede.

Fig. 8. Grønmalet vægskab, muligvis o. 1700, fra Burkal. Fyrretræ. Dog ren gotisk ornamentik, tovsnoning og firkløver. I midten et livstræ. — Bænkeskabe til husets værdipapirer, som i tilfælde af en brand kunne flyttes ud, anvendtes allerede i 1500-tallet, særlig i Nordfrisland (Schlee, figur 53). Hvor bænkene erstattedes af stole, omformedes bænkeskabet til vægskab eller hjørneskab. — En nordisk form udgør de femkantede, prædikestolslignende hjørneskabe, hvoraf et særlig fornemt exemplar fra Bombølsgaard ved Klangsbøl (i privateje) må fremhæves. — Tønder Museum.

og med folkekunstens velkendte horror vacui breder den sig — alt mere og mere plumpt — over alt rammeværk*).

I 2. periode bevares maskesøjle, rudeværk og roset, mens foldeværket erstattes af en 4-5 ret ensformige fyldingstyper, som ligefrem synes at være seriefremstillede. På Emmerlev-kisten (figur 1), som kan gælde som prototype, ses de fire hovedformer: „hjertet", „blomstervasen", „tulipanen" og „timeglasset", som altid udformes i variationer symmetrisk om en midterakse. Anvendelsen af huljern fremhæver ribbernes lineærvirkning, og ribberne afsluttes enten med bladværk eller med spiraler. Bølgeranken i rammeværket, der som regel omslutter facadens tre sider, ender aldrig blindt i bundlisten, men bøjes smidigt om med et par fine bladflige som afslutning, og hvor den føres fra et vertikalt til et horisontalt plan tangerer den altid blændingshjørnerne, så de fremkomne vinkler er lige store, hvad der særlig giver en smuk virkning på skabene. I de vertikale mellemsprosser erstattes bølgeranken ofte af et ligeløbende aksligende ornament, som tilsigter at neddæmpe den uro, bølgerankerne bringer i helhedsvirkningen.

*) En kiste fra Ribeegnen på Nationalmuseet, gengivet i Intern. møbelhåndbog I, pag. 296 f. n., med halvrosetter og rudeværk i Hans Snedkers maner, har en beslægtet drueranke. Et frisisk skab fra samme tidsrum (ca. 1570) fra Mariekogen ved Dagebøl, gengivet i „Die Kunstdenkmäler des Kreises Südtondern", fig. 352, anvender den tilsvarende i en tredelt pilaster. Så traditionen synes at kunne søges både mod syd og mod nord.

Fig. 9. Lille egeskrin (1754) fra Rømø. Skæringer på alle fire sider og på låget indvendigt og udvendigt. Formentlig et sømandsarbejde med billedbibel som forlag, beregnet til kærestegave. Tønder Museum.

En kiste af denne type, som af Dansk Folkemuseum er erhvervet i Hejsager, indtager ved sit velbevarede fodstykke med ranke, årstallet 1593 og ejernavn i skjold: „Hans Laverssen" samt rester af bemaling en særstilling (fig. 224 i Steensbergs Danske Bondemøbler).

Fra Rømø kendes mange ganske enkle kister med let indadskrånende sider og fladt låg med et skriftsted som ornament langs låget og/eller bølgeranken, men ellers glat forside (Rømøgården i Frilandsmuseet), hvad der viser ornamentets store popularitet.

Af skabe er der fra denne periode betydelig flere. Osse de er meget ensartede, både i struktur og ornamentik. Kun det øverste midterfelt mellem dørene afviger fra kistefyldingerne ved gerne at være udfyldt med en maske. Mellemrummet mellem de to nederste døre, der er mindre, er udfyldt af maskesøjlen, sammensat af vaseformede led (skab fra Brøns 1577 med inscription: VI SETR TEL GVD AL VORS LID SAA FANGER VI RO VESLIG AM(en) i Dansk Folkemuseum (Steensberg, fig. 301), samt fig. 3a og b.

Både Brøns skabet og figur 3a, der er dateret 1582 og stammer fra Visby, lige nord for Tønder, og som da det blev fundet anvendtes som hønsereder, har tovstave, men kun anvendt som yderramme. Et særpræg mere for denne skabstype er den tungede yderste ramme.

Af periodens talrige frembringelser skal yderligere blot nævnes en alkoveforside fra Vester Gasse og et malet panel fra Drengsted i henholdvis Dansk Folkemuseum og i Flensborg Museum. Men om man heraf tør slutte sig til at udskårne panelstuer (som Gennerpiselen) har været almindelige, er vel tvivlsomt.

En gruppe for sig udgør nogle skabe fra områdets nordligste del. Deres tilblivelsestid er efter 1590, og de kan knyttes til navnet *Mads Moversen;* to ufuldstændige skabsforsider og et skabsbord i Flensborg Museum kan med sikkerhed tilskrives denne mester, mens to skabe

Fig. 10. Egefylding, muligvis fra Klangsbøl. Første halvdel af 1500 tallet. Stiliseret kerub. De bregneagtige stængler er et almindeligt nordfrisisk ornament. De indridsede kryds og cirkler har måske haft magisk funktion. — Tønder Museum.

i Ribe Museum fra 1600 og 1604, hvis de ikke er udført af Moversen selv, dog må tilskrives en elev af ham. Skabsbordet har på den ene låge årstallet 1593, men det mangler den låge ejer- eller mesterinitialet har stået på. Det ene Flensborgskab, som er fra Hviding, har to textbånd, der lyder MADS MOVERS SØNS EGEN HAAND ANNO 1592 og SET TIL GVD AL DIN LID OC TRO SAA FOR DV LØK OG EVIG RO, mens det andet kun har monogrammet AM og ANNO 1593. Med Bertel Snedkers Juvreskab og „præstegårdsfyldingerne" har forsiderne portrætmedaljoner tilfælles, men ellers hører de helt til anden periode med bueranke, tovstave, maskefelt og accolade. Men særprægede nye elementer er kommet til: Bladværket fortrænges af skarptskårne stængler og dobbeltvoluter, hvorimellem små karvskårne akantus er indsnittet. Midterstilkene er tovsnoede, dobbelte halvrosetter og arkadebånd er anvendt i midterfyldingerne. Yderligere er bølgeranken forenklet, gjort mere spiralagtig, og har mistet sin helhedsindrammende funktion, hvorved den danner et afsluttet ornament indenfor hvert af rammeleddene.

Dette sidste ses særlig på det ene Ribeskab (Intern. Møbelhåndbog I, s. 298) med to textbånd: 23 PSALME HERREN ER MIN HYRD MIG SKAL INTE FATES og MIT HAAB TIL GVD ALLENE ANNO 1604, hvis bogstaver har umiskendelig lighed med Mads Moversens, og hvis anvendelse af arkadebåndet, tovsnoning og de dobbelte halvrosetter synes at berettige til at tillægge M. M. arbejdet. At 1570'ernes bølgeranke *osse* er anvendt i dette skab, viser hvor

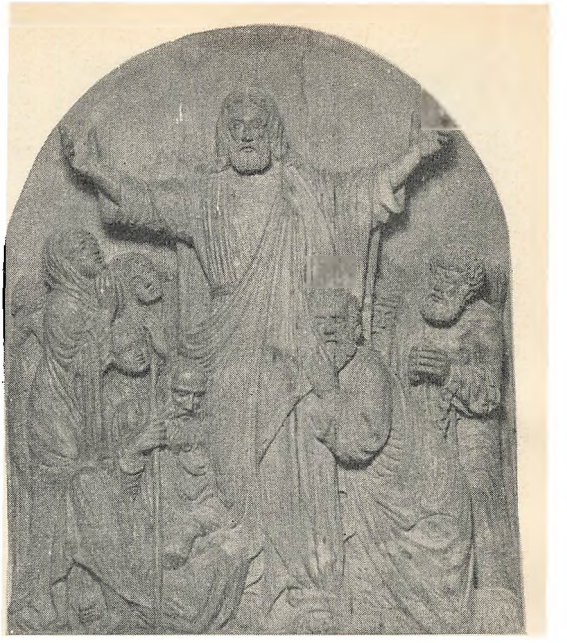

Fig. 11. Egetræs-skæring e. Carl Bloch af bagermstr. P. Brodersen, Hjørpsted (1876 1944), som sammen med Jes Lind fra Gaansåger i første halvdel af 1900-tallet søgte at genoplive egnens store træskærertraditioner. (Brodersens hovedværk er altertavlen i Hjerpsted kirke.) Privateje.

vanskelig nøje tidsfæstnelse er på grundlag af ornamentikken alene — og hvordan man vender tilbage til de gamle mønstre. Når denne periode — trods al mulig teknisk unøjagtighed — kunstnerisk set tør betegnes som skolens klimax, skyldes det dens livlige ornamentale opfindsomhed i detaljen, hvor ikke to motiver er helt ens udformet, et brud på folkekunsttraditionen som vel ikke hæver den til stilkunst men vidner om individuelle bestræbelser hos snedkerne. Utvivlsomt var Bertel Snedker en dygtigere håndværker end Mads Moversen, mere klassisk skolet, men det element af ubundethed og fri skaberglæde som karakteriserer den 2. periodes arbejder, mangler han i sine stilfulde Rømøskabe.

Med det nye århundrede begyndes en forfaldstid, der må forklares ud fra den økonomiske tilbagegang, uroligheder under Danmarks deltagelse i 30-årskrigen medførte. Møbeltyperne er uændrede og strukturen ligeså, men fra ca. 1620 til ca. 1660 kan man derimod tale om en degenerationsperiode med arbejderne, som synes udført af kopierende landsbysnedkere. Kisten, fig. 7, er således et eksempel på hvordan rosetten fra storhedstidens femdørsskabe er efterlignet af en ikke-fagmand og benyttet som enemotiv med variation i rosetternes bladantal.

En som vestjysk betegnet kiste fra Frederiksborg Museum fra samme år (International Møbelhåndbog I, s. 295) og en række kister i Tønder Museum viser den samme tendens mod ensartethed og

symmetri. Ejernavnene breder sig på de religiøse inscriptioners bekostning: MET NIELSDATTER ANNO DOMENI 1622, ELSBE DETHLEFS DAATER ANNO 1636 (fra Spandet) og MAREN TAMSDATER HØNNENG MIT ALDER ER 27 AAR ANNO 1642 (fra Hønning), og en fra Rømø i Flensborg Museum: MAREN HANS DATER 1643 — HOMO MENTO MVRE af en snedker som hverken behersker latinen eller kniven, for blot at fremdrage nogle exempler.

Et skabsbord fra 1624 i Nationalmuseet (C. A. Jensen, figur 74) med det efterhånden forsvindende rudeværk og to af de senest forekommende maskesøjler hører sammen med det ufuldstændige skab fra Skjoldager (figur 4) 1620 til de seneste nogenlunde betydelige arbejder trods bølgerankens degeneration.

Et skab fra Hjørring Museum fra Høgsbro 1652 (Uldall: Gammel dansk Folkekunst, figur 9) kan med rette betegnes som folkekunst i dette ords mindre smigrende forstand. Snedkeren synes at ha kendt Mads Moversen-skabet fra nabobyen Hviding alt for godt til at han har kunnet slippe forlægget på anden måde end hans manglende færdigheder tvang ham til. Men skabet er et godt eksempel på folkekunstens stilbundethed.

En tilbundsgående undersøgelse af dette emne, som Chr. A. Jensen og Ernst Sauermann kastede det første lys over, vil bringe kendskabet til folkekunstens udvikling og forudsætninger et langt skridt videre.

Fig. 9a. Bagsiden at skrinet fig. 9.

Fig. 12. Maleri af *Carl Ludvig Jessen,* Dedsbøl (1833-1917), der som elev af Marstrand specialiserede sig som interiørmaler og med stor sirlighed har gengivet et utal frisiske panelstuer, den her gengivne fra 1876 i Tønder Museum. Tilvenstre det typiske „katskår", hvorunder bænk og bænkskab. I forgrunden et hollandsk barokbord og en bilægger med stølp. Foran alkoven en frisisk stolpestol med flosvævet pude, over døren Delfterfade. Kopperne over bænkeskabet antagelig engelske.

I baroktiden synes der på Tønderegnen at være blevet indført adskillige udenlandske møbler og alskens andre ting, ikke mindst som følge af at den store stormflod i 1634 drev øboerne og mange af marskområdets ruinerede til søfarten, hvorved muligheden for nye kulturpåvirkninger var til stede.

Til de større gårde indførtes de såkaldte Hamborgerskabe, som stammer fra 1600-tallets anden halvdel, og hollandske skabe og borde. Af begge kategorier finder vi talrige efterligninger. Det hollandske ibenholt imiterede man med sort maling, og barokkens snoede søjler *malede* man langs med skabssiden. Højbarokken var i det hele taget en for vanskelig og krævende kunstform til at den kunne overtages af folkekunsten uden stærke forvanskninger.

Imidlertid fortrænger maleren, hvis rolle i renæssancetiden havde været sekundær, snedkeren som udformer af møblernes og stuernes kunstneriske elementer. Dette skal i øvrigt osse hænge sammen med

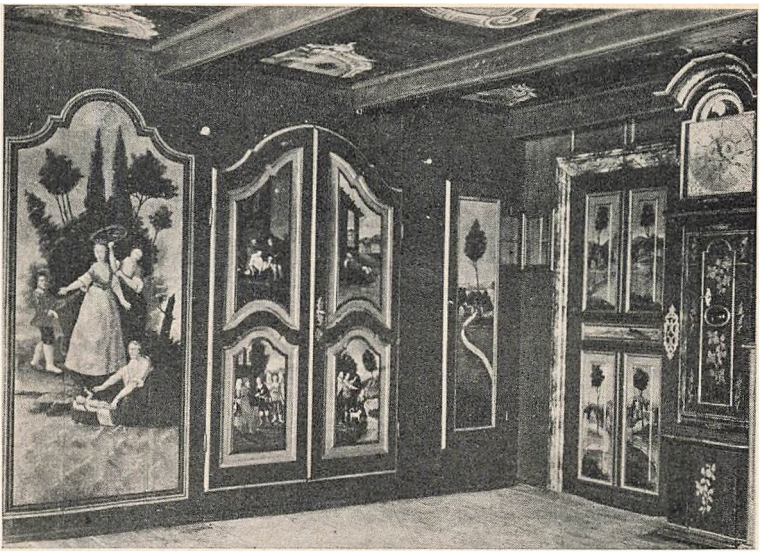

Fig. 13. Interiør fra sønderdørnset i den såkaldte kommandørgård i Toftum på Rømø. Bemalingen fra ca. 1770 synes udført af Dedsbølskolen (eller elever derfra) og viser foruden de almindelige stiliserede landskabsmotiver Faraos datter og den lille Moses på Nilen. Motiverne på alkovedøren er fra Tobias' bog. Fire loftsfyldinger fremstiller de fire årstider. Uret er et dobbeltskivet Ballum-ur med spilleværk.

at bilæggerovnene i løbet af det samme århundrede fortrængte det åbne ildsted. Den tiltagende brug af fyrretræ, som havde fremmet træskærerkunstens degeneration, var en spore mere. Dette betyder ikke at man ikke osse malede egetræsmøblerne, særlig når de stod glatte. En kiste i Tønder Museum, købt i Tønder by, af eg, havde fire farvelag, hvoraf de tre var daterede (1867, 1818 og muligvis 1656). En kornbing af fyr fra Tagholm på Rømø (Dansk Folkemuseum, Steensberg, fig. 227) har påmalet årstal 1653, hvilket viser en direkte fortsættelse af træskærertraditionen. Men ellers er det 1700-tallet der her som i det øvrige Norden er bondemaleriets store tid.

Dette giver sig sit virkningsfuldeste udslag i interiørkunsten, som er os rigt overleveret fra det nordfrisiske område og fra Rømø. Egnens ældste huse, hvis arkitektur ligger uden for denne afhandlings rammer, stammer fra begyndelsen af 1600-tallet. Et af de ældste må være huset fra Alkersum (1617) i Häberlin-museet på Før. Allerede her forefindes den senere så almindelige ruminddeling: framgulv,

Fig. 14. Bemalet inderside på kistelåg, forestillende en hvalfangerfærd. Det er bemærkelsesværdigt at skibet i forgrunden sejler under dansk og ikke hollandsk flag. Har tilhørt grønlandsfareren Swenn Mochels i Keitum (Museet i Keitum). Lignende malerier kendes fra klapborde. Forlæg er muligvis de hollandske flisebilleder.

køkken, dørns og pisel. Fra den åbne køkkenarne foregik indfyringen i dørnsets bilæggerovn, der således var en „baglader". Dørnset var opholdsstue og soverum med indbyggede alkover, mens piselen var „den gode stue", forrådsrum og festrum. I de større bygninger som museet i Toftum og Rømøgården på Frilandsmuseet i Lyngby er denne grundstamme af rum som følge af velstanden forøget med flere andre, dørnset delt i to, et nørre og et søndre dørns, „kløven", bag piselen, samt en del soverum, som „det blå kammer" i Toftum.

Mens Alkersum-husets interiør dog må være betydelig senere end murene (bilæggeren er f. ex. fra 1671), har Flensborg Museum fra Niblum en pisel fra 1637 i ren renæssancestil (dog indlagte stjerner i de glatte fyldinger), og umalet er ligeledes en pisel fra Morsum sammesteds (Sauermann: Alt Schleswig-Holstein, s. 44-45 og 80-81). I den dejlige pisel fra Borgsum fra 1699 (Flensborg, gengivet s. s., side 44) forenes snedkerens og malerens kunst, men jo nærmere vi kommer den store hvalfangertid, økulturens højdepunkt, jo mere tyer man til farvevirkningen, hvortil kommer anvendelsen af importerede hollandske vægfliser, som kulminerer i 1700-tallet.

1700-tallets bemalede interiører og møbler udviser i vort område store stilmæssige overensstemmelser, så man kan tale om malerskoler ligesom fordum om snedkerskoler. Tyngdepunktet er egnen omkring Dedsbøl, hvorfra malere som vinterarbejde skal ha forsynet bl. a. Sild med bemalede paneler. Disse dygtige malere, hvis arbejde efter-

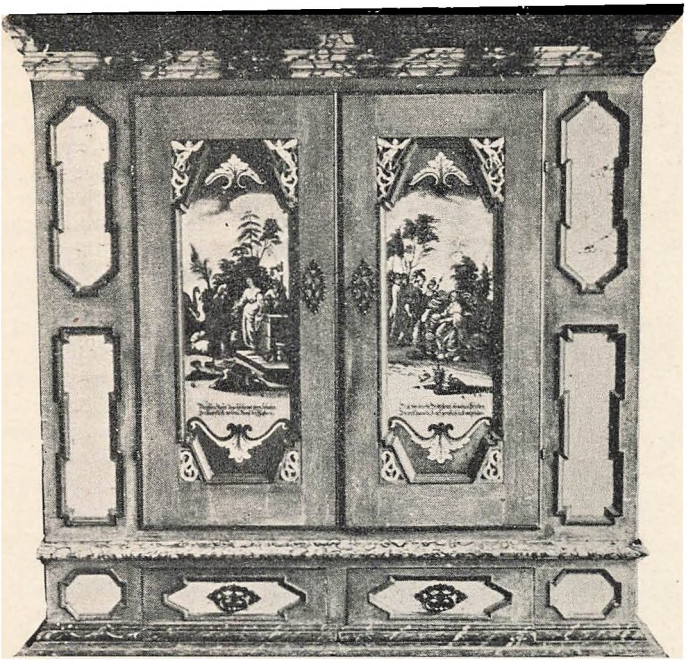

Fig. 15. Bemalet barok fyrretræsskab fra Lindholm. Dedsbøl-skolen, ca. 1770. Renoveret 1862. Bibelske billeder med texterne: „Die schöne Rahel zeigt sich hie mit ihren Schafen. Der Jacob solle sie, vor treue Dienst beschlaffen". Og: „Nim dies beliebte Brodt hiemit aus meinen Händen, Du wirst davon die Kraft gewißlich bald empfinden." De løvsavsudskårne engle i fyldingshjørnerne særlig karakteristiske. Tønder Museum.

slægten har været hård imod, men som takket være den moderne afdækningsteknik rehabiliteres, er anonyme, men mange bevarede signaturer vil vel en dag blive tydede.

Af mangfoldigheden i denne oversigt fremhæves Altfriesisches Haus i Keitum, Rømøgården på Frilandsmuseet (Uldall, figur 25), Vråby-piselen i Flensborg Museum 1783 (Sauermann, s. s., side 25), loftskammeret fra Vesterhede i Tønder Museum (signeret NP 1788) og det absolutte højdepunkt kommandørgården i Toftum (fig. 13).

I løbet af 1700-tallet fremkommer en del nye møbeltyper som klædeskab, chatol, vitrine og dragkiste, alt forklarligt ud fra et nu voksende behov for gemmemøbler, og osse her udfolder malerne deres kunstfærdighed.

De malede interiører og møbler har deres blomstringstid indenfor stilarterne barok, rokoko og Louis XVI. De pompøse fyrretræs-

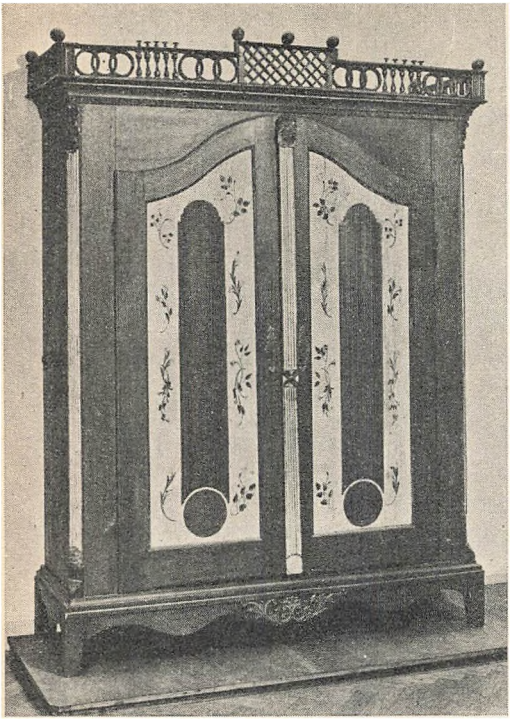

Fig. 16. Bemalet Louis-seize klædeskab fra Døstrup. — Dansk Folkemuseum. Topgitteret, de kanellerede pilastre og fyldingernes rillede midterfelter kendes osse på adskillige chatoller fra tiden. Skabets olivengrå er i egnens nordlige område ligeså almindelig som den blå er det i Nordfrisland. De bemalede skabe, som afløser renæssancens og barokkens udskårne, og som har været betydelig billigere at fremstille, var oprindelig beregnede til placering i forstue eller pisel. De var gemmemøbler. De kendes over hele Nordslesvig og er kun særprægede i det vestlige område. De forefindes osse i mindre typer og med hylder (til opbevaring af kniplegarn?) samt som vægskabe. Nipspyramiderne (tresorer) var både udskårne og bemalede.

klædeskabe med forkrøppede profiler og flade pilastre, ofte med løvsavsudskæringer i fyldingshjørner og rammer, hvor farvekontrasten mellem facadens forskellige partier udgør den kunstneriske effekt, har været at finde på enhver gård. På øerne fortrinsvis har billedmalere virket med primitive landskabsbilleder eller bibelske scener (figur 13 og 15) eller med motiver fra Grønlandsfarten (figur 14). Almindeligst var dog marmorering, som man beherskede sikrere end maleriet og som særlig blev anvendt på fyldinger i skabe, ure, vugger, paneler, dragkisteskuffer etc. Mest ejendommelig for egnen er at den købstadprægede rokokostil vinder indpas, særlig på Sild, Rømø og i Højer Herred. Rocailler forekommer særlig på piseldøre, skabsgavle og loftspaneler, og den afløses i Louis Seize-tiden af en karakteristisk bunden sløjfe. Blomsterbemaling er naturligvis kendt i hele perioden.

Hvad der stort set kendetegner specielt barokkens og rokokoens folkekunst på Tønderegnen er den friskhed og originalitet man omformer stilkunsten med. Man sporer bestandig redelige håndværks-

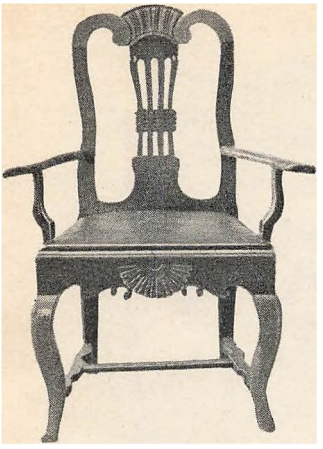

Fig. 17. Rødmalet bøgetræs armstol fra Skast, (ca. 1780). Tønder Museum.

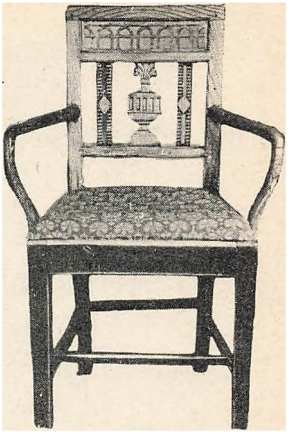

Fig. 18. Egetræs Louis-seize-armstol fra Tønderegnen. Polstringen ny. Privateje.

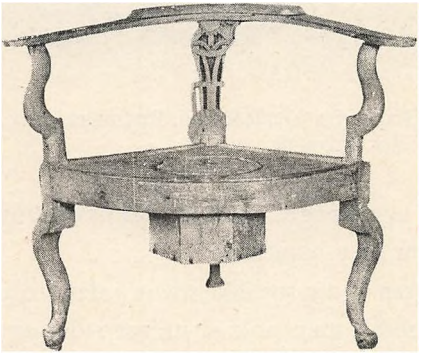

Fig. 19. Rødmalet bøgetræs rokokostol fra Rømø. Dens funktion som natstol muligvis af senere dato. Tønder Museum.

bestræbelser for at få noget godt frem, noget der har blivende værdi, fordi ting dengang erhvervedes ud fra helt andre synspunkter end nuomdage, hvor udskiftning af indbo er almindeligt. Det anskaffede inventar skulle blive, hørte til som en del af hjemmenes helhed, gav dem ansigt.

Efterhånden som vi nærmer os den nyere tid, bliver antallet af bevægelige møbler større (jvf. stolene, fig. 17-19), men den voksende ydre påvirkning gør typerne mindre originale. For stolenes vedkommende er kun den frisiske *stolpestol* med udskårent ryglæn (oprinde-

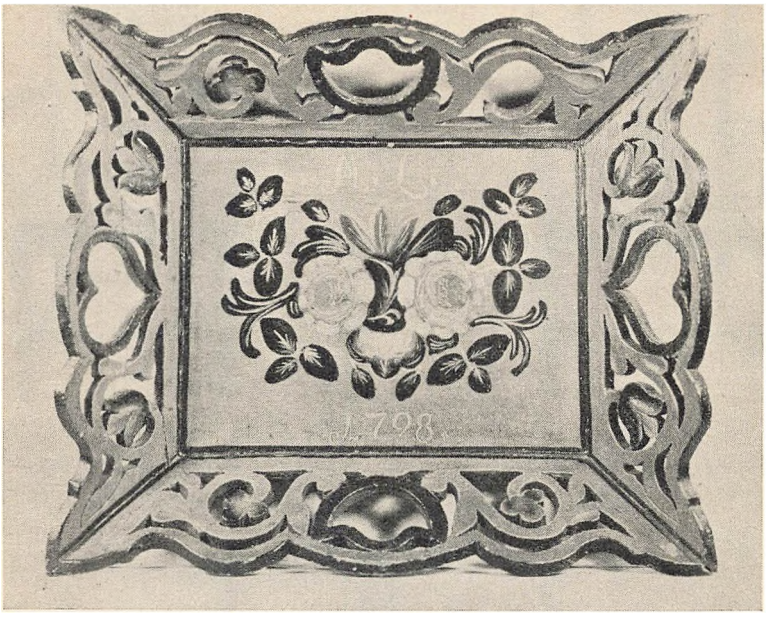

Fig. 20. Fyrretræs linbakke fra Tønderegnen. Rødmalet, men med ældre bemaling og andre blomster under. Privateje.

lig bryllupsstole) egnspræget, men det må undre at selv de fornemme engelske stoletyper blev kopierede.

Men folkekunsten ytrer sig ikke alene i det store, rumopbygning og større prydmøbler, men nok så meget i det små, i en række af hjemmenes brugsgenstande, som man fandt særlig egnede for ornamentering. Interessant er det osse at iagttage at genstandstypernes forekomst i hele Nordeuropa er meget konstant, at de inventarlister der kan opstilles for hver gård i det store og hele rummer det samme, og at forskellighederne er at søge i formningen og udsmykningen. Disse sidste er naturligvis bestemt af de sociale og økonomiske og geografiske faktorer. Det er da let forståeligt at hele Sønderjyllands vestkystområde, som i den professionelle folkekunst er placeret så smukt, i henseende til den egentlige *husflidskunst* må ha særlige forudsætninger for egnspræg af stor kunstnerisk værdi. En forudsætning for husflidskunst er *tid*. Hvor arbejdet for livsfornødenhederne kræver familiens indsats hele døgnet, reduceres det kunstneriske behov.

Fig. 21. Detalje af en bemalet manglebræt fra Tønder-egnen, med texten: „Ongdoms Fryed, Alerdoms Tied". Livet fremstillet i fire stadier: øverst det nyforlovede par, så vielsen, dernæst parret med hver et barn på armen og endelig parret som krumbøjede gamlinge over et timeglas. Indrammet af et livstræ, som spalter sig ved håndtaget (en hest) og går ned i to vaser på hver side af hesten. Privateje.

I Tønderegnens udstrakte knipleområde og på øerne krævede landbruget ikke megen tid om vinteren. — Og denne tid var for søfolkenes vedkommende en dvaletid. Landbruget tog kvinderne sig i reglen af. På fastlandet, hvor landbruget var hovednæringsvejen, krævede kreaturerne ikke megen tid. Begge steder kunne karlene og søfolkene give sig god tid til at snitte i træ og læder og horn, strikke eller binde løb. Hvor der ikke knipledes (i marskherrederne), udøvedes der fra kvindernes side en fornem textilkunst, særlig vævning, ligesom mændenes arbejder for det meste stod i forbindelse med redskaber, der skulle anvendes af kvinderne til deres textilarbejde. Omend både landbrugsredskaber og andet værktøj samt redskaber til madlavning for det meste fremstilledes som husflid, er det kun undtagelsesvist at disse genstande udsmykkes (jvf. fig. 33).

Husflidskunstens hovedområde er de såkaldte *kærestegaver* som udførtes i træ. De omfatter følgende hovedgrupper: banketærskler (fig. 32), manglebrætter (fig. 21-25) med tilhørende stokke, syskrin, alenmål, vævespjæld (fig. 35), vindepinde (fig. 34), linbakker (fig. 20),

Fig. 22 (til v.). Bemalet bøgetræs manglebræt fra Abild, ca. 1780. Livstræet i primitiv vase, hvortil måske de hollandske vægflisers vaser har været forbillede. Tønder Museum.

Fig. 23 (til h.). Egetræs manglebræt fra Brede (1779). Nyere håndtag. Antagelig professionelt arbejde. Elegant spejlvendt udsnittet monogram: K C D. Tønder Museum.

nåleskrin o. m. a. (se osse fig. 9). Genstandene er i regelen udskårne (og bemalede), men *kun* bemalede forekommer dog osse. Ideen med disse kærestegaver var en art forhåndsorientering hos en pige man kunne tænke sig. Tog hun imod gaven, var det udtryk for sympati, og afviste hun den, måtte karlen se sig om efter noget andet! I de fleste tilfælde er disse genstande først blevet til efter at forlovelsen har været en kendsgerning. De indsnittede ejerinitialer ville jo tvinge den afviste giver til at finde en pige med de samme forbogstaver, hvad der vel nok kunne ha sine vanskeligheder! Særlig de daterede *manglebrætter* viser os, at der foreligger meget gamle traditioner. De ældste fra vort område er fra første halvdel af 1600-tallet, men de kendes fra før 1600.

Disse ældre mangelbrætter synes dog — som møblerne — at være udført af snedkere, som under deres arbejde i kirkerne boede hos bønderne og fik bestillinger på sådanne småting. De er reliefskårne og efterlignes siden i husflidsarbejderne, omend fladere (se særlig fig. 24). Men manglebrættets kendteste prydform er *karvesnittet*, som allerede anvendtes i Nordfrisland i 1500-tallet, og som synes at stamme direkte fra gotikkens stavværk (se fig. 26). Værktøjet er en passer og en kniv, mere enkelt kan det ikke være, og variations-

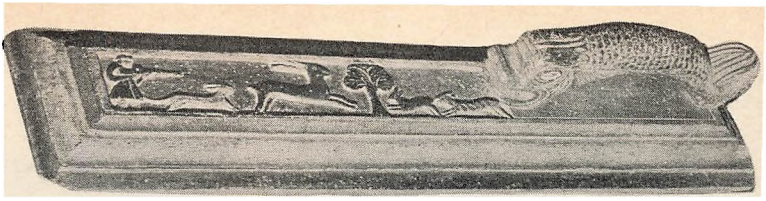

Fig. 24. Bemalet manglebræt fra Keitum, ca. 1770. Nedskåret jagtscene. Som håndtag en meget sjældent forekommende hvalfisk. Keitum Museum.

mulighederne er talløse. Mens fastlandets karvesnittede manglebrætter i det væsentlige er som det øvrige Danmarks, udformedes på øerne og i Nordfrisland en type efter hollandsk forbillede, trapezformet med en rosetpyramide som afslutning (se Schlee, fig. 110, 116 og 117). Den 6-oddede cirkelstjerne og hvirvelrosetten udformedes i løbet af 1700-tallet så rigt og fantasifuldt i forbindelse med ofte symbolske ornamenter at det må anses for folkekunstens grundornament. Men osse håndtagene på vore manglebrætter hæver sig kunstnerisk over det øvrige lands, hvor fortrinsvis *hesten* benyttes (se titelbladet). Meget foretrukket er *havfruen*, men osse drager og enhjørninger, samt hvaler (fig. 24) forekommer. Originalest er dog de fladerelief-udskårne brætter, med hvilke egnens store træskærertraditioner holdes vedlige helt op i 1800-tallet, se særlig fig. 21.

Inscriptioner er ret almindelige — vel oftere her end andetsteds. Et manglebræt fra Før har texten:

WASKE WIT, MANGELE GLADT
VET GI KRIGET DAT MANGELBVRDT VOR JVW GAT

og en af de længste texter stammer fra et Rømøbræt fra 1788:

Fig. 25. Egetræs manglebræt fra Tønderegnen, ca. 1720. Meget smuk udført tidselornament. Tønder Museum.

Fig. 26. Lædermappe til banknoter. Erhvervet i Tønder by. I midten fiskeblæreornament (gotisk!). Blomstervaser, foroven hjerter og cirkelornamentik. Forneden stjerneornament og rosetter. (Dat. 1734). Tønder Museum.

Fig. 27. To dolkeskeder af læder fra Møgeltønder og Bredebro. (Daterede 1758 og 1752). Punsede blomsterornamenter. Tønder Museum.

OM NOGEN SPØR HWEM EYER DEN
DU SWARE SKAL OG SIGE
DEN UNDERSKREVNE DEN TILHØR
SOM ARWE SKAL GUDS RIGE
THOE HVID OG MONGEL SLEDT (jvf. texten ovf.)
OG GIØR EN HVER MAND SKIEL OG REDT

og ligeledes fra Rømø et banketræ med den animerende text:

GRIW AN OG SLAA

I øvrigt skal manglebrætterne ha udviklet sig fra banketræerne eller fra banketærsklerne, som brugtes til at banke sæbeluden ud af

Fig. 28. Grønmalet barberskrin fra Ottersbøl 1781. Symboler for tro, håb og kærlighed, samt Æskulapslange. Tønder Museum.

vasketøjet med, og som så siden ved anvendelse til tøjglatning fik en særlig form.

Først omkring midten af forrige århundrede fortrængtes det nyttige manglebræt af „manglerullen". Til langt ind i vort århundrede hængte de i ethvert hjem som vægprydelse og som familieklenodie. Nu udgør de museernes bedste minder om folkekunsten.

Den bedst kendte form for *syskrin* er her den skråpultformede med læddike på bagsiden og nålepude midt på låget. Men formerne for skrin var talrige, lige fra kister en miniature til penalhuse (fig. 28). Og karvesnittet anvendes ligeledes her.

Foruden i træ kunne småting bearbejdes med samme teknik i *horn* og *ben*, og spiseredskaber og lign., vindepinde og nålehuse kan der

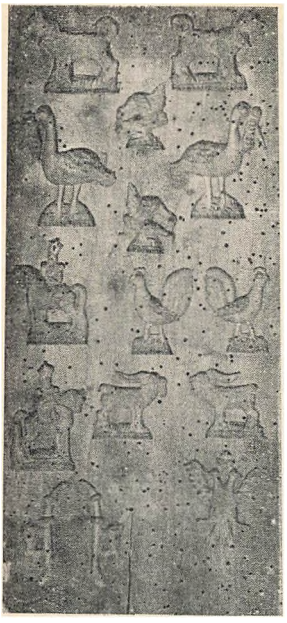

Fig. 29. Træ-kageform fra Tønderegnen, slutningen af 1700-tallet. De udskårne figurer er fremstillet dobbelt, men vendende hver sin vej. Duer og høns, hunde, gedebukke etc. Særlig populær var storken med et barn i næbbet, samt biskop Nikolaus, børnenes og bagernes skytshelgen (t. v.). Figuren nederst t. v. er en pibe. Tønder Museum.

Fig. 30. Knæpkagerulle fra Hjerpsted, ca. 1800. På den ene side en hjort og på den anden en ko. Forekommer i talrige variationer med både plante- og dyreornamentik. Særlig i de velstillede egne bagtes der meget til jul. Tønder Museum.

være ofret megen kunstfærdighed på. Krudthornet, fig. 31, illustrerer hvordan passer og kniv osse lader sig bruge i det hårdere horn.

På øerne hvortil man fra søtogterne medbragte kokosnødder og hvalbarder, ses disse materialer udnyttede til æsker og dåser.

Udenfor den egentlige husflidskunst ligger et område af folkekunst, der er udført i metaller og som kvantitativt langt fra spiller den rolle, som træ- og textilarbejderne gør. Metalgenstande har ikke kunnet undværes helt i inventaret, navnlig ikke i forbindelse med madtilberedningen. Metalgryder er sjældne og kan undværes (jyde-

Fig. 31. Krudthorn fra Tønderegnen, ca. 1820. Fremstillet af kohorn. Karvesnitlignende ornamentering. Spidsen sortlakeret. Tønder Museum.

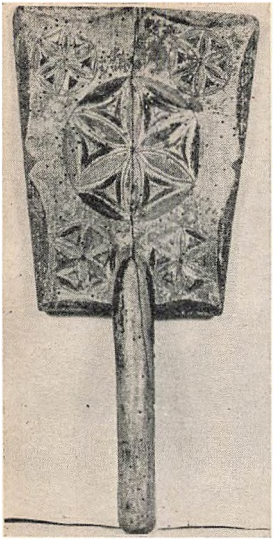

Fig. 32. Banketræ, erhvervet i Tønder by, 1700-tallet. Karvesnit med røde og blå farver. Sædvanligvis ender skaftet på disse banketrær i en cirkelformet eller trekantet plade med karvesnitroset (Schlee: Deutsche Volkskunst, fig. 131).

potterne), de er vel mest importerede, men indretningen til at anbringe gryderne over ilden, *arnekroge* og *arneriste*, må være af jern. Disse jævne brugsting er formede af lokale smede med en elegance og kunnen, som berettiger dem til at opfattes som folkekunst, og det samme er tilfældet med de jernankre husmurene smykkedes med, anvendt som årstal og monogrammer. Flid og kunstfærdighed viser *nøgler* og *skabslåse*, *kistebeslag* og *hængsler*. Smede-folkekunsten er så gammel som folkekunsten selv. Et kapitel for sig udgør *urmageriet*, som smede og fingerfærdige amatører udførte i samarbejde med landsbysnedkerne. Berømtest af disse amatører er Hans Momsen fra Faretoft, som osse var en matematisk begavelse, men særlig i området mellem Møgeltønder og Skærbæk var urmageriet fra midten af 1700-tallet en faktor af betydning og af en kvalitet og en skønhed, som sætter „Bornholmerne" helt i skygge. Klokkerne, som de hedder, er opbyggede efter engelsk og hollandsk forbillede, i en stil, der svarer helt til interiørerne. Ofte er de indbyggede med dobbeltskive og med klokkespil (som i kommandørgården på Rømø, se fig. 13). Af de i de smukt ciselerede messingskiver indgraverede „mester"-navne skal her nævnes: H. Hansen (Ballum), P. Hansen (Emmerlev), P. Petersen (Skærbæk), H. Thysen (Vinum) og Sønnik Boysen (Møgeltønder).

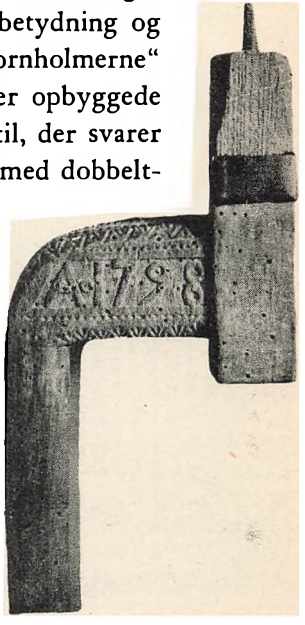

Fig. 33. Vimmelskaftet bor fra Tønderegnen, dateret 1798. Exempel på hvordan selv de mest prosaiske brugsgenstande ornamenteredes ved hjælp af kniven. Tønder Museum.

Fig. 34. Fire vindepinde fra Tønderegnen, de tre med bemalet udskåret hånd. Zigzag-ornamentik. Formentlig kærestegaver. Tønder Museum.

Fra Holland indførtes mange *messingsager*, som de lokale smede har efterlignet. Og til det faste inventar i messing hørte *stølpen*, som stod på bilæggeren, *sengevarmeren* og *fodvarmeren*, den sidste ses tillige i træ og i jern. *Sølvsmedearbejderne* kom væsentligst fra Tønder by og Wyk, men hvor håndværksmæssigt de end er udført, bærer de præg af det marked de er bestemt for. Egnskunst er *filigranarbejderne* (jvf. Amager og Læsø), som ikke alene minder om kniplingen men osse om møblernes og trægenstandenes fladskæring og karvesnit og som har de samme formelle overensstemmelser med gotisk ornamentik. De karakteristiske *sølv-lugtedåser* og *beslag til salmebøger*, som hørte til kirkedragten, må ligeledes henregnes til folkekunst. Og med illustrationer fra andre af folkekunstens mangfoldige områder (fig. 36-48) afsluttes denne orientering som tilsigter at vække interesse for en side af historien man ikke ellers hører meget om.

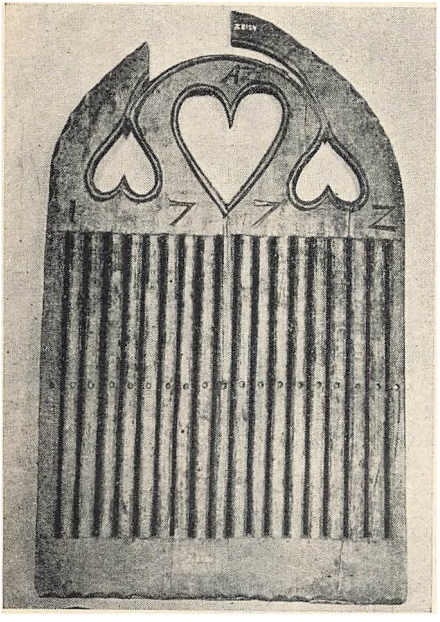

Fig. 35. Vævespjæld fra Tønderegnen, dateret 1772. Smukke exemplarer fra Nordfrisland (se Schlee, fig. 141-144). Hjerteornament. Tønder Museum.

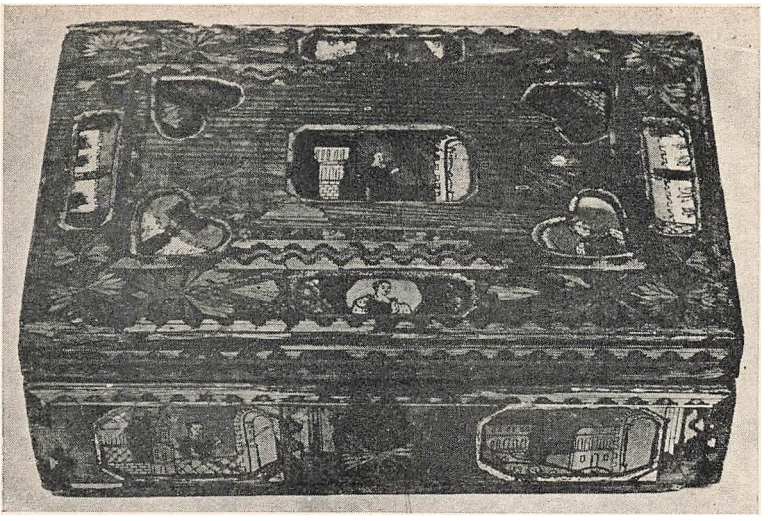

Fig. 36. Fyrretræsæske med glasbilleder og påklistret halmornamentik, ca. 1830. Halm har været et yndet husflidsmateriale, men meget er ikke overleveret os på grund af dets forgængelighed. Halmuroer over bordet har i hvert fald været kendt.

Fig. 37. Importeret spånhatteæske, stærkt bemalet. Tønder Museum. Ofte forsynet med et eller andet ordsprog eller en ledsagende text til de meget primitivt udførte illustrationer. Texterne er altid tyske, og æskerne er antagelig udført i Nordtyskland efter hollandsk forbillede (Marken). I øvrigt findes spånæsker i hele Europa.

Fig. 38. Jydepottearbejder fra Tønder, Møgeltønder og Højer, antagelig fra Ribe amt. Tønder Museum. Pottemageri af betydning kendes ikke fra Tønderegnen, hvorfor der har været et betydeligt marked for pottemagerne nord for Kongeåen, som på deres vej ned gennem hertugdømmerne til Nordtyskland har fundet deres første kunder her.

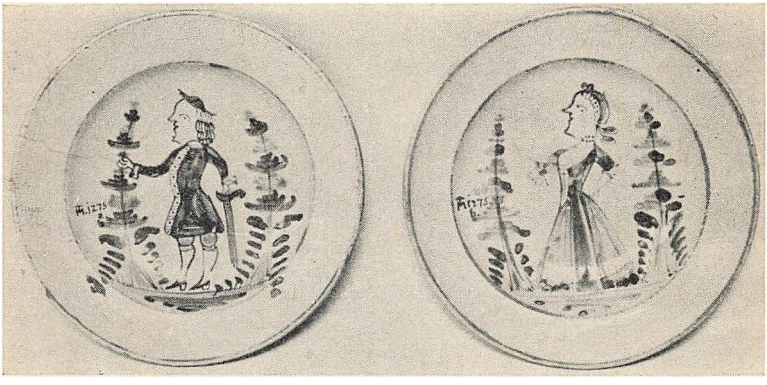

Fig. 39. To polykrome pottemagertallerkener, antagelig fra Holsten. Slutningen af 1700-tallet. Fra Broderup ved Tinglev. Bagsiden uglaceret. Mangan, blå, grøn og gul farve. — Tønder Museum. — Keramisk fabrikation på Tønderegnen har der tilsyneladende ikke været jordbundsforhold for. Fra Skast udgik t. ex. i forrige århundrede en del simple gulglaserede urtepotter. Men forbindelsen med pottemagerne nordfra og de mange holstenske virksomheder, særlig Tellingstedt har øjensynlig været saa levende at lokalt initiativ gjordes overflødigt. — Derimod har teglstensfabrikationen været meget betydelig (Rødenæs), og i forbindelse hermed er fabrikeret fyrstikholdere og lysestager etc. af ren brugsmæssig art.

Fig. 40. Lerfad, muligvis fra Tellingstedt. Dateret 1830. Gul glasur med brune og grønne aks. Uglaceret på bagsiden. Tønder Museum.

Fig. 41. Fajanceskål fra Kellinghusen, ca. 1820. Af de slesvig-holstenske fajancemanufakturer arbejdede de fem fabrikker i Kellinghusen væsentlig for et folkeligt publikum, særlig i tiden efter 1800 og indtil den sidste fabrik nedlagdes o. 1860. Kellinghusens karakteristiske storblomstrede og stærkt spraglede mønstre har livet op i så godt som hver eneste gård af betydning på egnen. Den her gengivne skål fra Nibøl er et eksempel paa hvordan de hollandske vægflisers stiliserede huse overførtes. Kellinghusen har iøvrigt i rigt mål kopieret både landskabs- og bibelske fliser, foruden at man lavede ornamentfliser med det gule bånd og den grønne ranke, som nåede helt op til Fanø. Den maskinelt fremstillede engelske fajance var dog hovedårsagen til at de slesvig-holstenske fajancefabrikker der en tid lang arbejdede under toldbeskyttelse, måtte indstille arbejdet. Kun Kellinghusen holdt ud til århundredes midte.

Fig. 42. Beiderwand fra 1700-tallet. Ukendt herkomst. Tønder Museum. Måske betydeligst af al folkekunst på vesteregnen er alkoveforhængene, som vævedes med uld- og hørgarnsislæt (det sidste importeret), hvorfor de kaldes *Beiderwand*. De er sikkert oprindelig fremstillede af professionelle vævemestre, som allerede o. 1600 kan være indvandrede fra Holland. De forefindes i tre typer med rent geometriske mønstre, med plantemønstre (tulipaner og granater; damaskvæveri) og med figurfremstilling. Som følge af dobbeltvævning i figurerne fremkommer der både mønstre på ret- og vrangside. Fremstillingen er som før nævnt spejlvendt. Motiverne er hyppigst bibelske (Isaks ofring, indtoget i Jerusalem, den forlorne søn). Fra mytologien anvendes fortællingen om Pyramus og Thisbe. Her Jesus samtale med den samaritanske kvinde.

Fig. 43. Flosvævet agehynde, dateret 1798. Ukendt herkomst. Den store fåreavl på Tønderegnen er grundlaget for en overordentlig fornem textilkunst. I ethvert hjem har der været væve, hvormed man dækkede hjemmeforbruget. Særlig bænke- og stolehynder, samt agehynder, i knyttet arbejde efter ældgamle motiver gav stuerne hygge og kolorit. Tønder Museum.

Fig. 44. Skibsakvarel fra Rømø. Slutningen af 1700-tallet. Privateje. Med den voksende boligkultur fulgte interesse for vægprydelser. Allerede fra midten af 1700-tallet kender vi som pryd bag bilæggeren hollandske skibs-flisekombinationer, ofte bestillingsarbejder, som ikke har været billige. Disse flisebilleder afløstes af skibsakvareller, som gerne udførtes af forhenværende søfolk. Som regel angives skibets navn, dets hjemsted og kaptajnen. Fra øerne kendes yderligere engelske fajanceskåle, hvor skibene er indsat med såkaldt transfer printing. Til stueprydelserne hørte osse *loftskompasser* og andre genstande med tilknytning til søfarten. f. ex. skibsmodeller. Vor viden om egentlig bildende folkekunst, beregnet til ophængning på væggen, er beskeden. Før 1800 har det ikke været almindeligt at pryde væggene med billeder (panelvægge egner sig iøvrigt heller ikke til det). Primitive akvareller af søkaptajner og deres koner kendes dog fra Sild og Rømø fra sidste halvdel af 1700-tallet. Med den litografiske kunst, som ret hurtigt udbredtes i det 19. århundrede, tilførtes der bondestuerne bytilvirket „folkekunst".

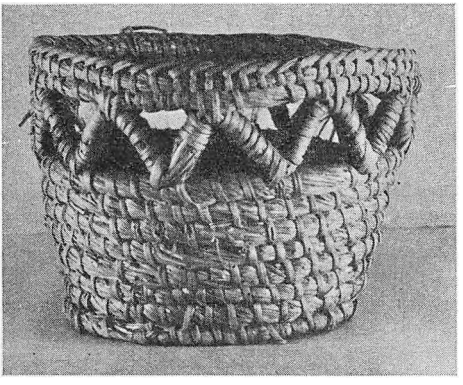

Fig. 45. Uldhæk i løbarbejde.

Ukendt herkomst.
Tønder Museum.

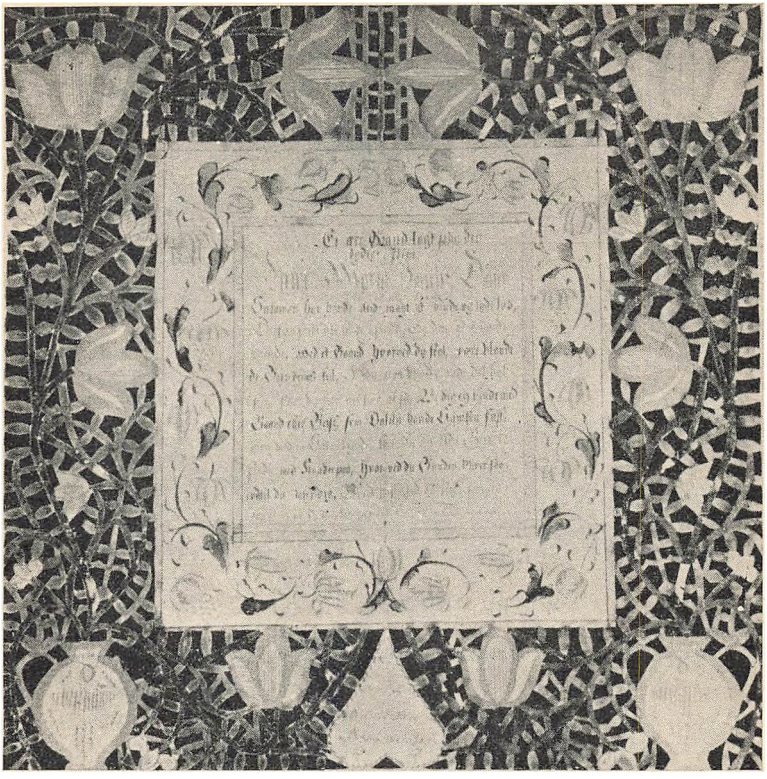

Fig. 46. Bindebrev fra Hvidding med følgende text: Et ære Baand lagt paa den dydige Pige Lenne Marie Lauritz Datter Hvidding d. 25. Martii 1809. Salomon han havde altid magt at binde og lade løs. Derfor faldt os strax i sinde, paa den Dag da dig at binde, med et Baand, hvorved du skal, være blandt de Bundenes tal, men paa hvad maade det skal skee, faar du her nu strax at see. Vi dig ey binde med Baand eller Bast, som Dalila bandt Samson fast, men med en Silkeknude, som du nu Udi Brevet finde, med Knuder paa, hvor ved du Bunden bliver saa, indtil du løser dig, Med lystighed og slig, som jeg ej foreskriver dieg. Lev vel det ønskes af os undertegnede Niels Jensen Hans Bennedsen Michel Andersen Nis Truelsen. — Tønder Museum. — Brevet er skrevet på hvidt papir og udklippet i vase- og blomsterornamenter, bemalet med røde, blå og grønne farver. Det er fremsendt på Lenne Maries *navnedag*, som skik var, ledsaget af den omtalte silkeknude, som skulle løses (men næppe kunne), hvis modtageren ville undslå sig for at arrangere et gilde (æ bindelshøtte) for de tre undertegnede ungersvende (?). Bindebrevene kunne osse indeholde *gåder*, der skulle løses, men for begge typer er det formelagtige karakteristisk. — Bindebrevstraditionen kendes fra 1600-tallets begyndelse. Et meget smukt exemplar til landfoged Peder H. Tønnes på Rømø 1810 ses gengivet i Sprog og Kultur II, s. 145.

Fig. 47. At et så egnsfremmed materiale som sandsten blev anvendt i Tønderegnens folkekunst har igen søfarten som forklaring. Ved indkørsler til gårdene opstilledes steleformede stolper, hvor der foroven er udhugget et englehoved og underneden et skriftsted og navnet på gårdens indehaver, jvf. Meiborg, fig. 218. — Den her gengivne fra Ballum er dateret 1772. Der er tre sammenhørende med hver sit symbol: en kvinde med 1) segl og neg (livet), 2) timeglas og knogle (døden) og 3) palmegren og himmelnøgle (opstandelse). Privateje. De fleste af egnens få bevarede sandstensstolper stammer fra tiden o. 1770, der var skibsfartens blomstringstid. Arbejdet er antagelig udført af lokale snedkere.

Fig. 48. En gravstens-folkekunst findes kun på Amrom, Før og Rømø. Gravstenene hentedes hjem fra Holland og bearbejdedes af snedkere eller fingerfærdige søfolk. Mange er udført som husflidsarbejde og har været opbevaret gennem mange år med uudfyldt dødsår på gårdene. Tit har de efterlevende ikke engang fået dødsåret indhugget. Stenene var steleformede og havde foroven et sindbillede eller et motiv, der havde tilknytning til afdødes erhverv, f. ex. møller og skibe, i storhedstiden indfattet i smukke rocailler. Ofte optræder afdøde selv med kone(r) og børn, anbragt i størrelsesorden efter alder. Der ties ikke om bedrifterne. — Om Matthias Petersen, „den lykkelige Mathis" fra Oldsum, som ligger begravet ved Skt. Laurentius kirke på Før, hedder det (på latin) at han fangede 373 hvaler, og om Mathies Schouw fra Rømø at han gjorde 27 farter til Grønland med Skibet Svanen. Yderligere oplyses om ægteskab og børn, og der sluttes af med et fromt ord. — Med disse sten udtrykkes en formglæde og skønhedssans der bogstavelig taget rækker ind i døden. Fra fastlandet har vi en del større *liggende* sandstensplader fra baroktiden, og fra forrige århundrede en del *smedejernsgravminder*.

Litteraturhenvisninger:

Andersen, Ester & Hansen, Roland:
Kommandørgården på Rømø. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1954.

Bossert, H. Th.:
Almuekunst i Europa. u. a.

Brauer, Scheffler & Weber:
Die Kunstdenkmäler des Kreises Südtondern. 1939.

Freyer, Kurt:
Zum Problem der Volkskunst. Mit Beispielen Schleswig-Holsteinischer Volkskunst aus dem Flensburger Museum. — Monatshefte für Kunstwissenschaft 1916.

Führer durch das altföhringer Haus von 1617. 1930.

Hansen, H. P.:
Jydepotter og Løb. 1944.

Haslund, Wolf & Bøggild Andersen:
International Møbelhaandbog I. 1945.

Heine, N. G.:
Manglebræt og Folkekunst. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1946.

Jensen, Chr. A.:
Snedkere og Billedsnidere i Danmark. 1911.

Jensen, Chr. A. & Rondahl, E.:
Stilarternes Historie. 1912.

Mejborg, R.:
Nordiske Bøndergaarde — Slesvig. 1892.

Olrik, Jørgen:
Folkekunst i Danmark. Nordisk Kultur XXVII. 1931.

Olrik, Jørgen:
Kærestegaver i Karvesnit. Dansk Udsyn 1930.

Olsen, Bernhard:
Kærestegaver. Festskrift til H. F. Feilberg. 1911.

Sauermann, Ernst:
Alt-Schleswig-Holstein. 1911.

Sauermann, Ernst:
Eine nordschleswigsche Schnitzschule um das Jahr 1600. Verwaltungsbericht des Kunstgewerbemuseums der Stadt Flensburg 1901-1905.

Sauermann, Ernst:
Handwerkliche Schnitzereien des XVI. und XVII. Jahrhunderts aus Schleswig-Holstein. 1910.

Sauermann, Ernst:
Stilkunst und Volkskunst in der nordschleswigschen Hausausstattung. Schl.-Holst. Jahrbuch 1921.

Sauermann, Ernst:
Die Volkskunst. Schl.-Holst. Jahrbuch 1928/29.

Schlee, Ernst:
Deutsche Volkskunst — Schleswig-Holstein. 1940.

Steensberg, Aksel:
Danske Bondemøbler. 1949.

Uldall, Kaj:
Gammel dansk Folkekunst. 1945.

Zangenberg, H.:
En gammel Rømøgaard. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1936.

Dimittenderne 1954.

Tøndringer-Samfundets regnskab 1953-54

Indtægter:

Kassebeholdning overført	kr.	1 492,59
Kontingent	„	1 640,50
Salg af årsskrifter i Tønder	„	105,00
Annoncer	„	534,40
Renter	„	10,30
Refunderet porto	„	51,10
	kr.	3 833,89

Udgifter:

Trykning af årsskrift, udsendelse m. m.	kr.	1 974,78
Julelegat	„	100,00
Tryksager, giro m. m.	„	62,90
Porto, telefon m. m.	„	141,30
Kassebeholdning at overføre	„	1 554,91
	kr.	3 833,89

Legatfond:

Beholdning pr. 1. december 1954	kr.	537,63

Tønder, d. 1. decbr. 1954. *Erik Larsen.*

Revideret d. 5. decbr. 1954. *Boe Boisen.* *L. Em. Aalykke.*

Meddelelse fra formanden

Det må indrømmes, at Tøndringer-Samfundet for tiden er inde i et kedeligt dødvande. Medlemstallet er ganske vist konstant, men det burde være stigende. Ligeledes kan jeg ikke lade være med at udtrykke min skuffelse over, at jeg ikke har modtaget eet eneste forslag til styrelse, redaktion etc. Jeg er ikke så naiv at tro, at dette skal tages som et udtryk for medlemmernes tilfredshed med de siddende »embedsmænd«, nej, det er snarere et tegn på ligegladhed med, hvem der arbejder med T-S. Jeg vil derfor slutte med endnu en gang at opfordre medlemmerne til at melde sig med krav og forslag.

Venlig hilsen

Studius.

Vore 25 års jubilarer

Karen E. Tolstrup Andersen. Dim. 1929. Lærerinde i Korsør. Iøvrigt ingen oplysninger indkommet.

Niels Bøgh Andersen. Dim. 1929. Gift 1936 med Ingrid Mikkelsen, Hjørring. Bøgh Andersen har været lærervikar i København 1929-31. Derefter leder af dansk privatskole, Harreslevmark i Sydslesvig 1931-35; rejser i Polen, England og Skandinavien 1933-39. Indkaldt til tysk krigstjeneste 1940-45. Rektor ved den kommunale folkeskole i Flensborg-Nord 1946. Leder af den private folkeskole i Flensborg-Nord fra 1949-54.

Medlem af centralledelsen for det danske mindretal i Sydslesvig før den anden verdenskrig. Formand for Sydslesvigsk Forening fra 1949. Medlem af Vælgerforeningens styrelse og næstformand for Vælgerforeningen i Flensborg-Landkreds. Borgmester i Harreslev fra 1946-48. Medlem af Kredsdagen for Flensborg Landkreds fra 1946. Leder af højskolen på Jaruplund 1. april 1954.

Kirsten Brandt. Dim. 1929. Gift Sønnichsen. Vedkommende er vist ansat som timelærerinde i København. Iøvrigt ingen oplysninger indkommet.

R. S. Gyes Bruun. Dim. 1929. August samme år ansat ved Kolding avis. 1929 Jydske Tidendes lokalredaktør i Gram. 1932 ansat ved Jydske Tidendes redaktion i Haderslev. 1937 redaktør af Fredericia Avis. 1939 redaktør af Viborg Stiftstidende, derefter korrespondent i København til forskellige blade. 1940 redaktionssekretær ved Østsjællands Folkeblad, Køge. Siden 1945 redaktør af Vordingborg Dagblad. Gift 1937 med Doris Jørgensen, Haderslev.

Iver Christensen. Dim. 1929. Vintrene 1929-30 og 1930-31 vinterlærer i Nørre Bork. Sommeren 1930 to måneders vikariat i Galten. 1931-33 andenlærer i Højmark. 1933 gift med Ellen Larsen (29), Baaring. 1933-41 førstelærer ved Lem stationsskole. 1941-49 lærer i Hillerød. 1949 ansat ved Jelling Statsseminarium. Årskursus 1938-39 og faglærereksamen 1939 i sang og musik.

Jens Chr. Christensen. Dim. 1929. Førstelærer i Sillerup pr. Fjelstrup. Iøvrigt ingen oplysninger indkommet.

Christian Clausen. Dim. 1929. 1930 vikar i Egernsund og Møgeltønder. 1931 årsvikar i Egernsund. 1932 vikar i Møgeltønder og ansat som lærer her i 1933. Samme år gift med Anni Terkildsen fra Skast. Formand for Møgeltønder ungdoms- og idrætsforening i 10 år. Formand for Møgeltønder sognebibliotek og kom. revisor i c. 15 år samt kasserer i Højer lærerkreds. 1942 sløjdlærereksamen i København. Kursus i tysk ved Århus akademi. Tillægseksamen i tysk 1944. Årskursus i dansk i Tønder 1948-50. Flere korte kursus. 1950 førstelærer i Fjelstrup. Formand og ledende bibliotekar for Fjelstrup sognebibliotek. Tillidsmand for Sønderjydsk Skoleforening.

Kæthe Dall. Dim. 1929. Fra februar 1934 lærerinde ved det kom. skolevæsen i Sønderborg. 1934 gift med Johannes Petersen (29). 1934-47 periodevis virket som lærerinde ved borgerskolen og katedralskolen i Ribe. 1947 flyttet til Tønder. F. t. lærerinde ved kommuneskolen i Tønder.

Aage Dybdal. Dim. 1929. Samme år vikar ved Tønder tyske skole. 1930 vikar ved Nørresundby kom. skolevæsen. 1930-47 ansat ved Vraa realskole. 1947 lærer ved Brørup kom. skolevæsen. Kursus i tysk, engelsk, fransk og biblioteksvirksomhed. Gift 1935 med Lilly Kristensen, Vraa. 1952 lærerrådsformand og formand før Brørup Musik- og Sangforening.

Hans Eskildsen. 1929 dim. Har været lærer ved danske privatskoler i Sydslesvig. 1946 kommunelærer i Tønder. Ingen oplysninger indkommet.

Jens E. Holsting. Dim. 1929. Har været lærer i København. Afsked 1945 og er vist skotøjsarbejder nu .

Jens Gammelby Jensen. Dim. 1929. Samme år vikar ved Øse skole. 1930 lærer ved Billum nordre skole. 1931 lærer ved Øse skole. 1935-36 årskursus på Statens Lærerhøjskole. 1940 førstelærer i Mejls, Varde landsogn. Gift m. Grethe Kjær (28).

Halfdan Jørgensen. Dim. 1929 og samme år hospitant ved „Deutsche Volksschule", Tønder. 1930 fast vikar ved Århus kom. skolevæsen. 1932 timelærer sammesteds. 1934 kommunelærer sammesteds og 1952 overlærer. 1946 forstander for Århus kom. fortsættelseskursus. Fra 1948 forstander for Århus aftenskole, afdel. Christiansgades skole. Ansat ved borgerskolen, Ingerslevs Boulevard. Fra 1934 skolebibliotekar sammesteds. 1933 gift m. Lisa Petersen, Tønder. Sløjdlærereksamen 1945. Årskursus i svensk 1945-47. Medlem af „A. O. F." — Århus aftenskoles bestyrelse. 1953 indstillet til skoleinspektør i Århus.

Inger K. Kragh. Dim. 1929. Vikar i Bovlund 1929-30. Fast vikar ved Århus kom. skolevæsen 1930-33. Lærerinde ved Kirkegårds Realskole, Århus, 1933-38.

Timelærerinde ved Århus kom. skolevæsen 1938 og fast ansat 1940. Mellemskolelærerinde ved Marselisborg gymnasium 1942. Uddannelse i gymnastik, matematik og håndarbejde.

Erik Larsen. Dim. 1929. Vinterlærer i Jernved 1929-30. Forskellige vikariater, andenlærer i Bodsbøl-Ballum 1931. Førstelærer ved Ribe markskole 1937. Førstelærer ved Diernæs skole 1944. Lærer ved Tønder statsseminariums øvelsesskole 1949. Gift 1933 med Helga Jørgensen fra Jernved. Årskursus 1935-36, sløjdlærereksamen 1943. Assistent ved seminariets violinundervisning.

Ellen Larsen. Dim. 1929. Vinterlærerinde i Plougstrup 1929-30. Lærerinde i Baaring 1930-33. Gift 1933 med Iver Christensen (29).

Sv. Aa. Mathiesen. Dim. 1929. Været førstelærer i Bounum pr. Tistrup og er nu i Tjæreborg. Iøvrigt ingen oplysninger indkommet.

Jens Poulsen Nielsen. Dim. 1929. Vedkommende var meldt død i seminariets festskrift 1938, men Nielsen lever i bedste velgående som centralbestyrer i Nordby, Fanø. Iøvrigt ingen oplysninger indkommet.

Christine M. Ohje. Dim. 1929. Ansat ved den tyske privatskole i Ravsted. Iøvrigt ingen oplysninger indkommet.

Johannes Petersen. Dim. 1929 og til 1932 lærer forskellige steder i Sønderjylland og på Fyn. 1932-47 lærer ved Ribe borgerskole, praktiklærer ved Ribe statsseminarium, en årrække lærer ved handelsskolen og ved teknisk skole, en overgang matematiklærer ved katedralskolen. Fra 1947 skoleinspektør ved Tønder kommuneskole. Uddannelse: filosofikum, faglærereksamen i tysk og historie, supplerende uddannelse i gymnastik, engelsk og sløjd. 1934 gift med Kæthe Dall (29).

Anna C. Schmidt. Dim. 1929. 1929-30 besøgt tyske forsøgsskoler i Bremen og Jena. 1931 gift med Wilhelm Tegtmeier, Bremen (nu forstander af Hauptskoleamt Oldenburg) 1932-38 Bremen. 1938-41 Waldsassen i Bayern. 1941 Emden. 1942 mistet hus og hjem i Bremen og Emden. 1952 Oldenburg i Oldbg.

Anna Charlotte Schrøder. Dim. 1929. Fast vikar ved Odense skolevæsen 1929-33. Gift med Niels Foged, Odense. Lærerinde ved Frk. Schmidts privatskole 1934-38, derefter pånyansat ved Odense kommunale skolevæsen, overlærer fra 1953.

Ejnar Schrøder. Dim. 1929. Vikariater i Gråsten, Rinkenæs, Kragelund, Rødekro, Sønderborg. 1933 lærer ved Hindholm private realskole pr. Fuglebjerg. 1935 gift med lærerinde Ester Dam, Rinkenæs. 1939 ansat som lærer i Mariager, fra 1945 tillige som kordegn. 1948 ansat ved Viby J. kom. skolevæsen fra 1954 som overlærer. Desuden lærer i tysk ved Århus handelsstandsforenings handelsskole.

Chr. Petersen Truelsen. Dim. 1929. Har været enelærer i Abterp og er nu førstelærer i Borg pr. Bredebro. Iøvrigt ingen oplysninger indkommet.

Gerda Julie Valentiner. Dim. 1929. Ansat ved Frederiksberg skolevæsen og 1954 udnævnt til overlærer. Gift med Orla Lundbo (30). Iøvrigt ingen oplysninger indkommet.

Ejnar Steen Vestergaard. Dim. 1929 og samme år vikar i Esbjerg. 1930 vikar på Bramminge Real- og Efterskole (3 måneder) derefter vikar i Esbjerg. 1932 timelærer i Esbjerg og 1934 fast ansat samme sted. 1940 ansat som lærer ved Gladsaxe skolevæsen og 1950 overlærer samme sted. 1947 skolebibliotekar. Korte kursus i bl. a. gymnastik, dansk, småsløjd og kemi. Årskursus i tegning, zoologi, botanik og mikrobiologi. Kasserer i Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe kommune samt medlem af menighedsrådet for Søborg sogn.

Året rundt . . .

Fredag den 4. september 1953.

Ordinær generalforsamling.
Efter beretning og regnskab, der godkendtes, valgtes ny styrelse. Det blev:
Svend Hansen, S. III, formand.
Mogens Nielung, S. S. I, næstformand.
Ejnar Kirkegård, S. III, kasserer.
Martin Hansen, S. IV, sekretær.
Niels Fawbye Andersen, S. S. III.
Bent Hyldtoft, S. IV.
Anna Hansen, S. III.
Jytte Schmidt, S. II.
Åge Larsen, S. I.
Ove Hollenbo, præp.

Onsdag den 16. september 1953.

Stor tilslutning til et livligt og fornøjeligt vælgermøde med efterfølgende valghandling!
Indledere var elever fra S. IV og hvervet som ordstyrer blev røgtet af lærer Poul Larsen.

Fredag den 25. september 1953.

„Galathea i østen" — et sandt farveorgie præsenteret og kommenteret af kommunelærer H. Mielche, Kolding.

Fredag den 2. oktober 1953.

Udflugt til Kolding; Koldinghus, Snoghøj og Søndervangens skole i Kolding besøgtes; en ganske god dag.

Lørdag den 10. oktober 1953.

Semifinalestævne med deltagelse fra Skårup, Odense, Ribe og Haderslev. — Om aftenen festligt samvær og dans på seminariet.

Fredag den 5. november 1953.

Vor egen grønlandsforsker, seminarielærer Glenstrup viste sine smukke farvelysbilleder fra Grønland og fortalte uhyre vittigt om sit ophold deroppe. Overvældende tilslutning; en særdeles god aften.

Fredag den 20. november 1953.

Forstander Hagelsøe, Vojens, havde kaldt sit foredrag „lærergerningen i en brydningstid" — ringe tilslutning.

Lørdag den 28. november 1953.

Højskolelærer Juul Andersen, Askov, fortalte uhyre vittigt og interessant om Mao-tse-tungs Kina; efter foredraget var der lejlighed til at stille spørgsmål; en ganske god aften.

Fredag den 4. december 1953.

„Det moderne drama og dets forudsætninger" havde magister Tage Hind, Askov, kaldt sit foredrag. — Desværre var forudsætningerne for at forstå hr. Tage Hinds indlæg næppe helt til stede.

Tirsdag den 8. december 1953.

Dimissions- og musikfest. Kor og orkester lededes af henholdsvis skoleinspektør Brahm og lærer Erik Larsen. Vi tog afsked med hr. Graugård, og vi tog afsked med vore venner fra S. S. III; en virkelig fornøjelig aften med stor tilslutning.

Lørdag den 19. december 1953.

Julefesten fik sit traditionelle hyggelige præg. Eenakteren „De store drenge" fik en udmærket fremførelse. — Ved kaffebordet i den julepyntede „festsal" holdt forstanderen juletalen og koret sang; en rigtig julefest.

Lørdag den 16. januar 1954.

Professor Nyboe Andersen, Krogerup, havde kaldt sit foredrag „Hvorledes kan vi hjælpe de underudviklede lande"; en interessant aften med en ganske god tilslutning.

Fredag den 29. januar 1954.

Bibliotekar Martin N. Hansen, Odense, fortalte om Robert Burns digtning og læste egne digte på alsisk dialekt.

Fredag den 5. februar 1954.

Fængselsinspektør Ebbe, Renbæk-lejren fortalte om sit arbejde i lejren og supplerede foredraget med lysbilleder; — det var især myten om den stribede fangedragt, fængselsdirektøren søgte at aflive; — en lærerig aften.

Lørdag den 6. marts 1954.

Fastelavnsfesten fik et muntert og livligt forløb; desværre ret ringe tilslutning.

Fredag den 26. marts 1954.

Lektor Heerup satte et værdigt punktum for foredragssæsonen ved at fortælle om ungdomsfestivalen i Bukarest og herunder især politiske og musikalske indtryk.

Lørdag den 24. april 1954.

Besøg af 31 flickor fra seminariet i Lindköping; — en fornøjelig hyggeaften, der virkede som et frisk pust i eksamensjaget.

Onsdag den 9. juni 1954.

Dimissionsfest — hyggelig og fornøjelig.

Fredag den 20. august 1954.

Mimsefest — hyggelig og fornøjelig, men måske en smule for traditionel?

Torsdag den 9. september 1954.

Udflugt til Esbjerg og Fanø. Turens store overraskelse var Grådybskolen i Esbjerg.

Svend Hansen, S. IV.

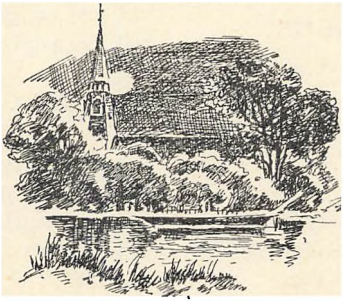

Siden sidst . . .

Ansættelser og udnævnelser.

Peter P. Hjeds (24) overlærer i Kerteminde.

C. J. Andersen (26) overlærer i Odense.

Helene Moltke (26) viceskoleinspektør og konsulent for særundervisningen for Tønder købstad.

A. Jeppesen (28) viceskoleinspektør i Hedensted.

Kr. Koldbye-Nielsen (28) skoleinspektør ved Kastrup skole i Tårnby kommune.

Gerda Lundbo, f. Valentiner (29) overlærer på Frederiksberg.

Einar Schrøder (29) overlærer i Viby J.

Niels Bøgh Andersen (29) højskoleforstander i Jaruplund, Sydslesvig.

Orla Lundbo (30) overlærer i København.

Ejnar Bork (32) lærer i Holme-Tranbjerg.

Lejf Ingerslev Hansen (32) overlærer i Nykøbing F.

Maren Madsen, f. Schmidt (33) overlærer i Esbjerg.

Chr. Jacobsen (35) overlærer i Sønderborg.

Chr. Harck (35) skoleinspektør ved Frederikshøj-skolen, Flensborg.

Gustav Hedegaard (36) leder af den tyske privatskole i Sønderborg.

Børge Borgå (36) lærer i Åbenrå.

Chresten C. Rasch (37) overlærer i Åbenrå.

Gunnar Poulsen Vad (39) overlærer ved døveskolen i Fredericia.

Christian Lorenzen (41) førstelærer i Rise.

Hans Novrup (41) forstander v. Rendbjerghjemmet under Esbjerg skolevæsen.

Martin Helveg Hermansen (41) lærer i Broager.

M. Banke Hansen (42) lærerinde i Kerteminde.

Erik Wiene (42) lærer i Udbyneder.

Chr. Boisen (44) lærer i Åbenrå.

Herluf Kamp Jensen (44) lærer i Starup.

Niels Andersen (45) førstelærer i Grimstrup.

Grethe Jespersen (45) lærerind. i Struer.

Else Pedersen (45) lærerinde i Ålborg.

Inger Hjuler (46) forskolelærerinde i Sønderby.

Verner Henrik Lorentzen (46) skolepsykolog i Hvidovre.

Poul Müller (46) lærer i Tønder.

Ingrid Kold Olsen (47) lærerinde i Åbenrå.

Ove Madsen (47) lærer i Herlev.

Hans Peter Larsen (47) lærer i Nordborg.

Maria Ruth Larsen (47) timelærerinde i Nordborg.

Jørgen Tomzak (48) førstelærer i Gasse.

Hans Hjuler (48) lærer i Glud.

Else Olesen (50) lærerinde i Ålborg.

Betty Ella Olsson (50) lærerinde i Holbæk.

Else Hørlyck (50) timelærerinde i Viby J.

Peter Jørgensen (51) lærer i Møgeltønder.

Andreas Hansen (51) lærer i Vestermølle ved Rensborg.

Svend Adriansen (51) lærer i Sønderborg.

Peter Jacobsen (51) timelærer i Holsted.

Gunnar Bruvik-Hansen (51) lærer i Tandslet.

Børge Hove Thomsen (52) lærer i Thingstrup.

Chr. Østergård Sørensen (52) lærer i Højer.

Inger Tersbøl (53) lærerinde i Odense.

Birgit Henriksen, f. Refsgaard (53) lærerinde i Esbjerg.

Jens Munk-Madsen (53) timelærer i Ålborg.

Gerda Munk-Madsen (53) aspirant ved Rørdal skole, Ålborg kommune.

Cecilie la Cour Petersen (53) aspirant i Sønderborg.

Holger Henriksen (53) lærer i Esbjerg.

Karl Georg Stuckert (53) lærer i Brande.

Karen Juel Andersen (53) timelærerinde i Gråsten.

Gunver Blond (53) lærerinde i Gråsten.

Vera Brinch Nielsen (53) lærerinde i Esbjerg.

Riggi Christel Petersen (53) timelærerinde i Vejlby-Risskov.

Inger Vriborg Tersbøl (53) fast vikar i Odense.

Keld Hernvig (53) fast vikar i Odense.

Ester Marie Callesen (53) lærerinde i Møgeltønder.

Else Marie Andersen (53) timelærerinde i Køge.

Bent M. Lundsby Jensen (53) timelærer i Vejlby-Risskov.

Meta Marie Iversen (53) timelærerinde i Åbenrå.

Jørgen Schmidt Jespersen (54) lærer i Gråsten.

Johanne Andersen (54) lærerinde i Lumby.

Gudrun Aamand (54) lærerinde i Esbjerg.

Kursus og lign.

Jens Lampe (38) kursus ved universitetet i Bonn.

Harald Mark Pedersen (43) årskursus i sang og musik.

Afsked (efter ansøgning).

Hans Bogh (43) 31. maj 1954.

Else Marie Jacobsen (48) 31. juli 1954.

Jens Hansen Jacobsen (48) 31. juli 1954.

Døde.

N. C. Nielsen (11) død i december 1953. Lærer i en årrække bl. a. i Haderslev. Studerede teologi og blev sognepræst i Marvede-Hyllinge 1930-37. Siden 1937 sognepræst i Augustenborg. Anmelder i „Folkeskolen" af religiøst stof. Blev 65 år gammel.

Hans Meng (27) død i februar 1954 som viceskoledirektør i Flensborg.

Bryllup.

Else Marie Poulsen (48) med uddeler Arne Poulsen, Ronæsbro brugsforening, Nr. Åby.

Dorthe Krogh (51) med lærer Niels Pedersen, Kaj Munkskolen, Kappel.

Andet.

Orla Lundbo (30) forlagskonsulent ved Carit Andersens forlag og redaktør af „Boganmelderen".

Chr. Stenz (35) medredaktør af „Sønderjydsk Månedsskrift".

Johs. Fink (39) næstformand i Dansk Lærerforening, Sydslesvig.

Harald Sørensen (39) udgivet „Danske på forpost", der indeholder en gennemgang af Rensborgs historie og det danske arbejde dernede efter 1945.

Signe Petersen (40) har været på rejse til Ægypten og Palæstina.

Laust Boysen (40) formand for Dansk Lærerforening, Sydslesvig.

M. Lønborg (40) medlem af Flemløse skolekomm.

INDEN FOR MURENE

Seminarielærer Aage Glenstrup fra 1. august lærer ved Århus Aftenseminarium. Som vikar virker cand. mag. Horst Meesenburg.

Seminarielærer K. V. Jensen fra 1. august ansat ved Gladsakse kommunale skolevæsen. Embedet besørges ved vikarer.

Cand. mag. Christiane Sørensen fast ansat som seminarielærer fra 1. september.

Seminarielærer L. B. Adolfsen på studierejse i U. S. A.

Pedel Rasmus Frandsen bevilliget afsked fra 31. januar 1954.

Som pedel er fra 1. februar d. å. ansat remisearbejder Andreas Schultz.

Lærerinde ved øvelsesskolen, fru Helene Moltke er fra 1. oktober ansat som viceinspektør ved samme skole.

Øvelsesskolelærer Jens Bak udnævnt til stadsskoleinspektør ved Sundby-Hvorup kommunale skolevæsen fra 1. maj d. å.

Timelærerinde ved øvelsesskolen Cathrine Matthiesen fast ansat fra 1. januar 1954.

Dr. Felix Arndt fra statsskolen har overtaget specialetimer i tysk på studenterlinien.

Som vikar på øvelsesskolen virker desuden herr Svend Aage Pedersen fra København.

Er fynbo, oven i købet fra Svendborg, og ældre, end de fleste tror (f. 1914). Har med iver dyrket violinen i barndommen og ungdommen — siden har det ofte knebet med at få tid. Seminarist fra Skårup. Har ført en omflakkende tilværelse som højskolelærer, dog henved 10 år på Kerteminde. — Var som grøn seminarist årsvikar i en landsbyskole, som afdanket højskolelærer kommunelærer i Svendborg, og i den sidste tid desuden timelærer i violinspil ved Skårup Statsseminarium. Lærer i violin, orgel, teori, sang, klaver — en opremsning af navne, der vil fylde for meget. Har været en glad amatør, men har på de ældre dage taget fat på en virkelig musikeruddannelse, som endnu ikke er afsluttet — der er jo bl. a. så meget dejligt, tidslugende arbejde på seminariet. Har også en udmærket kone og to dejlige unger.

H. C. Albjerg

Jeg stammer fra Als og Pelworm og har tilbragt min barndom og ungdom på Frederiksberg og i Sønderborg. — Er student fra Sønderborg Statsskole i 1946, derefter en lykkelig studietid i København, hvoraf de to sommerhalvår blev tilbragt som opsynsmand ved reservatet Tipperne i Ringkøbing Fjord. Fra denne tid har jeg bevaret en forkærlighed for Vestjyllands flade land og vide horisont. Efter at være blevet færdig med studierne i januar 1953 har jeg tilbragt de reglementerede 18 måneder indenfor flyvevåbnet og er direkte derfra overgået til seminariet. Jeg er ualmindelig glad for arbejdet ved seminariet og håber på et langvarigt virke hernede.

Horst Meesenburg.

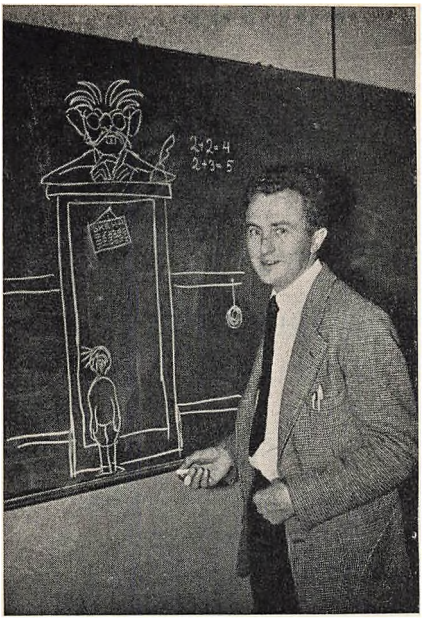

Dimitteret fra Ranum Statsseminarium 1947. Ansat ved Kragelundskolen i Højbjerg ved Århus 1947-53. Kursus i maling hos maleren Aage Handest, Århus, 1950-53. Fra november 1953 ansat ved statsseminariets øvelsesskole med timer i tegning ved seminariet.

Kæphest: Væk med blyanten,
brug farvekridt!

Hans Henriksen.

To, der gik.

Missionshotellet

Stedet, hvor man er hjemme, når man er ude.

Sv. A. Ryborg Storegade 9 Telf. 2 21 08

FODTØJ
så går man til
Anker Holst
landsdelens største specialmagasin

Den Danske Landmandsbank
HYPOTHEK- OG VEKSELBANK
AKTIESELSKAB
Tønder afdeling Telefon 2 21 22 og 2 21 23

Heine Christiansen
Kolonial
Vin
Delikatesser
Slotsgade 1 . Tønder . telf. 2 11 21

EGONS
Blomster
Telefon 2 17 19 . Østergade 29

Kemisk renseri **PIKA**
P. J. Schmidt
Østergade 49 . Telefon 2 16 82

Gælder det tørkostbordet
så
ERNA'S Pålægsforretning
Østergade 14

Møbelhåndværk
Møbelpolstring
fra egne værksteder
SNEDKERMESTER
Hans Jutzen
Vestergade 37 . Telefon 2 20 81
Forretningen, hvor man kommer og kommer igen . . .

Tobak
Kolonial
Vine
Delikatesser
„DEN LILLE" Købmand
CHR. BRODERSEN
Strucksallé 41 Tønder Telefon 2 24 84

Vi leverer også gerne til Dem.
Alt inden for kolonial

M. A. Meyer

Carstensgade 26 Telefon 2 20 29

I herre- og drengetøj
finder De altid de rigtige ting hos

Christian Petersen
HERRE-HUSET
Vestergade 18 Tønder Telefon 156

EL-INSTALLATØR

RIBER JENSEN

Storegade 14 . Tønder . Telefon 2 13 11

Besøg **Klostercaféen**

Torvet 11

Tønder

Tønders ældste specialforretning i
KAFFE, THE, KAKAO
hjemmelavede chokolader samt
vine og spirituosa

Marie Petersens eftf.
Storegade 8 . Telefon 2 11 24

Stort udvalg i papirvarer, fyldepenne
pencils, telegrammer
Vi fører alle dag- og ugeblade

Bladcentralen

Vestergade 19 Telefon 2 12 68

Orbesen & Co.

TØNDER

Frugtcentralen

G. Due Sørensen

Storegade 19 Tønder telf. 2 15 75

Gælder det hjemmefoto kører vi gratis
overalt

Tonhalle-foto
v/ Flemming & Vestergaard

Telefon 2 19 33 . Tønder . Vestergade 1

Bageri og conditori

G. A. Schmidt

Østergade 45 *Tønder* *Telefon 2 20 83*

P. L. DINSEN A/S

Brændselsforretning

Korn, foderstoffer, kunstgødning

Mellemgade 5 Tønder Telefon 2 21 16

Aksel Michelsen

Kul og trælast . Bygningsartikler støbegods

Tønder Vest . Telefon 2 11 11, 2 11 12

Gå til fagmanden! Gå til

Foto Magasinet

W. Chr. Timm

Vestergade 10 . Telefon 2 11 52

TØNDER LANDMANDSBANK A/S

Telefon 2 21 63

Vekselkontor ved grænseovergangen i Sæd

Udsøgte KOLONIALVARER

i topkvalitet bedst fra

C. J. Lindhardt

Vestergade 43 . Telefon 2 13 00

GENSIDIGHED

Alt godt samarbejde

beror på gensidighed.

DE bør gøre gengæld

og foretrække annoncørerne

El-installatør

Svend Kirchheiner

Vestergade 7

Telefon 2 20 45

Holger PETERSEN

Isenkram, TØNDER telefon 2 16 54

P. A. Nielsen *Antikviteter*

Forretning: Spikergade 18

Lager: Allégade 13

TELEFON 2 23 27

Alle antikviteter købes pr. kontant

De er altid velklædt når De får renset hos

TRIKOHL

v/ Chr. Nissen

Seminarister 15 % rabat

Gælder det skolebøger, skolemateriel, fyldepenne, kuglepenne, pencils

gå til **Andersen & Nissen**

BOGER . PAPIR . KUNST

STOREGADE 26 TØNDER TELEFON 2 13 42

Den sko De søger

finder De med lethed hos

M. Riggelsen

Skotøj for alle

Storegade 20 Telefon 2 22 82

Johs. Bock

Manufaktur . Konfektion

Tønder *Telefon 2 11 62*

JOHS. THOMSENS EFTF.

Indehave: Peter Christensen

KUL . TRÆLAST . BYGNINGSARTIKLER

Telefon 2 14 50 **TØNDER** *Nørregade 9-11*

De sidste nyheder i kjoler, overtøj og lingeri findes altid i

Damehuset

Vestergade 23

Peter KJÆR

URMAGER & OPTIKER

Vestergade 26 . Tønder . telefon 2 10 06

Th. Laursens Bogtrykkeri

JERNBANEGADE 8 TØNDER TELEFON 2 15 50

J. N. Jefsens boghandel

Telefon 2 23 41 . Tønder . Storegade 5

Tønder og Omegns Bank A/S

Telefon 2 20 08

Kolonial, delikatesser, vine
tobak, cigarer, cigaretter

Rud. Th. Kaysen

Østergade 33 . Telefon 2 11 67

FOTO

så

Gabs

Vestergade 56 *Telefon 2 16 27*

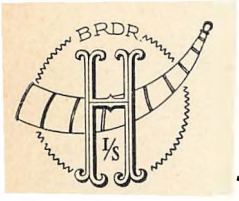

Ure, optik, guld- og sølvvarer i Tønder amt fra

BRDR. HANSEN I/S

Storegade 23 *Telf. 2 12 32* *Bedste reparationsværksted*

Skal De bruge blomster?

»Blomsterhallen«

besørger alt
til rimelige priser

Telefon 2 13 14 Vestergade 10

Den friskbrændte kaffe
får De hos

TYGESEN

Tobaksvarer, vine, alt i tørkost

Thomas Tygesen, ved seminariet

Gælder det NYT FODTØJ
skal det gamle ordentlig repareres
så **Peter Nissen**
Skotøjsforretning

Eget værkst. Seminaristernes indkøbssted
Vestergade 41 Tønder Telefon 2 12 69

Telf. 2 13 39

Slagteri
Pølsemageri

Frende Petersen *v. seminariet*

TØNDER SPAREKASSE

STIFTET 1820

Jacob A. Bödewadts eftfl.
Indehaver F. Bödewadt
Telefon 2 11 28
Guldsmed . kunsthåndværk og keramik

MANØ
KOLONIALVARER
Telefon 2 14 66 . Vestergade 74

P. Jacobsen
Telef. 2 23 68
Farver, tapeter, guldlister, pensler, tuber og farvelade

Mit reparations- og cykleværksted anbefales
J. Langfritz
Østergade 43

Gustav Rothes bogtrykkeri
Søndergade 8 . Grundlagt 1876 . Telefon 2 11 01

Hvis skoene vil trække vand,
så gå til WEGNER
straks på stand.
Han ordner dem for dig med glæde,
så aldrig mer' de trækker væde.
Østergade 4

Bager Hans Hansens
wienerbrød er det bedste
ØSTERGADE 24
TØNDER

KAMERAER OG TILBEHØR
i stort udvalg
BRDR. LØKKE
Polyfoto
Tønder

Tønder kiosk
Vestergade 28 . Telefon 2 12 04
Papirvarer, legetøj, tobak
dag- og ugeblade, fyldepenne
udenlandske magasiner, pencils

Johs. Paulsen Schmidt
Bøger, papir, fyldepenne og pencils
Duplikering af enhver art
Østergade . Tønder . Telefon 2 13 49

HUSK »KINO« I TØNDER

Altid 1. klasses program Telefon 2 23 10

Pensionat

Første klasses pension
Moderate priser

Østergade 57 **P. Hansen**

Plastisk klipning
Hårvask og fønbølgning
Dameklipning

Frisørmester **E. HANSEN**
Østergade 55

Seminarieelever, vi mødes i

Til hverdag og fest Lauritzens is smager bedst

Kinobaren

De ringer, vi bringer
Telefon 2 16 19

til en kop kaffe eller cacao

C. FEDDERSEN
Sadelmager og polstrer
LÆDERVARER
Vestergade 66

Seminarister køber selvfølgelig i
Østergades ur-, optik og guldsmedeforretning
H. SØRENSEN
Tønder . Telefon 2 22 81

CARL TIEDEMANN A/S

Lager: Tønder Øst, Tønder Vest *Telefon 2 10 56 . 2 10 57*

Handelsbanken i Tønder
Filial af Aktieselskabet Kjøbenhavns Handelsbank

. . . **Mælken** med den gyldne kapsel

TØNDER MEJERI

WERNER PETERSEN
August Müllers efterfl.
Kolonial, vine, delikatesser
Materialhandel
Vestergade Tønder Telefon 2 23 34

Indramning af billeder
bedst og billigst hos
Glarmester Bohde
Østergade 20 . Tønder

Vil De holde Dem à jour med hvad der sker på seminariet
så bestil abonnement på »MARSKEPI«
Pris pr. år 2,50 kr. Adr.: »Marskepi«, seminariet, Tønder. Edith Høgel

Johannes
PETERSEN
CIGARFORRETNING ✱ TØNDER ✱ TORVET

GØR DERES INDKØB
HOS VORE ANNONCØRER

DERVED STØTTER DE TØNDRINGER SAMFUNDET